

יציאת מצרים בספר ישעיהו

עבודה סמינריונית לתואר ראשון

מוגש במסגרת קורס קריאה ספרותית בסיפור יציאת מצרים
מכללת הרצוג אלון שבות
המרצה: ד"ר יעל ציגלר

גדליה פנסטרהיים
032575052
ה'תשע"ב

עוד היום בנב לעמד עד געה עונת פסח

(מתוך "ואמרתם זבח פסח" / רבי אלעזר הקליר)

תוכן

6 מבא

6 שאלת המחקר ומטרת העבודה

6 שיטת המחקר

6 תיחום העבודה ונקודות הנחה

6 אחדות ספר ישעיהו

7 המבנה הבסיסי של ספר ישעיהו

8 אסכטולוגיה ו'מודלים היסטוריים' בדברי הנביאים

9 יחסי למקורות הבסיס שלי

10 אזכורי יציאת מצרים בספר ישעיהו

10 אפשרויות שונות לסיווג אזכורי יציאת מצרים בישעיהו

10 סיווג לפי אלמנטים שונים ביציאת מצרים

11 סיווג לפי סדר ההופעה

11 מודל או תקדים

13 סקירה

13 יציאת מצרים כמודל היסטורי

22 "אל תירא עמי יושב ציון" - יציאת מצרים כתקדים לתשועת ה'

29 ממצאים

29 סיכום המופעים לפי סדר הפרקים

30 סיכום הממצאים

31 מבנה ומשמעות

31 שני שלבים בספר ישעיהו

32 שכיחות השימוש באלמנט הגאולה

33 מרכזיות יציאת מצרים במורשת ישראל לדורותיו

34 ישעיהו כנביא דרשן

גדליה פנסטרהיים

34 מוטיבים של הגאולה הנגזרים מסיפור יציאת מצרים

34 גאולת מצרים כאב טיפוס לגאולות כולן

35 על טבעיות ומעורבותו הישירה של הקב"ה בגאולה

36 השירה

37 התהליך שבגאולה

39 שארית

41 סוף דבר

42 בבליוגרפיה

מבא

שאלת המחקר ומטרת העבודה

בבואי לבחון את אזכורי סיפור יציאת מצרים בספר ישעיהו והשימושים שהנביא עושה בסיפור, אני מניח כי קיים שימוש נרחב במוטיב יציאת מצרים בספר ישעיהו.¹ השאלה עליה אני מבקש לענות היא מה המשמעות של השימוש הרב ביציאת מצרים על ידי הנביא.

מטרת העבודה אינה לחדש דבר, אם כי לא אמנע להביע דעתי במקומות בהם הדבר יתבקש, אלא לקבץ את הנאמר על יציאת מצרים בספר ישעיהו. הנושא אמנם לא נחקר רבות, אך נאמר עליו מספיק, בכתב ובעל פה, בשפת הקודש ובלעז, כדי להצדיק סקירה אחודה של הדברים. בעבודתי אנסה להגיש לקורא סקירה מסודרת וקוהרנטית של הנושא בהסתמך על מקורות רבים ומגוונים יחסית. לו אצליח בעבודתי להנגיש את הנושא לקורא העברית, בזה יצא שכרי.

שיטת המחקר

כדי לבחון את המשמעות של השימוש ביציאת מצרים בספר ישעיהו, אציג תחילה את כל האזכורים של סיפור יציאת מצרים מספר ישעיהו, בסדר נושאי, ולאחר מכן אסדרם לפי הופעתם בספר. בשלב השני אציג שלל מסקנות העולות מהסקירה.

תיחום העבודה ונקודות הנחה

ישנן מספר שאלות יסוד 'נפיצות' העולות בלימוד ספר ישעיהו ובהשוואה בין הפרשנות היהודית, הנוצרית והביקורתית. עבודה זו לא תתייחס לשאלות אלה באופן ישיר אך היא כתובה מתוך נקודות הנחה מסוימות אותן אבהיר כאן.

אחדות ספר ישעיהו

בעבודה זו אין לי עסק בשאלת אחדות הספר וזהות הכותב, אף שמסקנות מסוימות של העבודה עלולות להיות רלוונטיות בשאלה זו.² הנחתי הבסיסית היא שישנה אחדות קנונית לספר. לאמור,

¹ ווסטרמן (Westermann, 1969) עמוד 21, ומולינבורג (Mullerburgh, 1956) עמוד 602 כבר עמדו על כך שהמאורע ההיסטורי החשוב ביותר לפרקי הנחמה בישיעיהו הוא יציאת מצרים וזאת לאור קווי הדמיון שבין המציאות בה שרוי הנביא לאלה של שעבוד מצרים. עוד ראה (עמיר, היסוד המשיחי בבשורת ישעיהו (מ-סו), תשכח) בפתיחת דבריו.

אף אם חלקיו השונים של הספר נכתבו בתקופות שונות שייך לדבר על יחס בין חלקי הספר השונים ועל מגמת הספר בכללותו. תפיסה זו אינה מבוססת על מסקנתה המחקרית של העבודה אלא על אמונה בסיסית כי ספרי התנ"ך שלפנינו נערכו עד לכדי תצורתם הסופית באופן מכוון ומודע, המאחד את תכנם לכדי רצף, מסר ומשמעות.

המבנה הבסיסי של ספר ישעיהו

עבודה זו נכתבה על בסיס הבנה מסוימת בדבר מבנהו של ספר ישעיהו. ייתכן וקריאת האמור בעבודה זו לא תתקל בקשיים אף למבינים אחרת, אך נדמה שיש חלקים ממנה המבוססים על הנחה זו. על כן, מן הראוי שאפרוס בקצרה את הדרך בה למדתי את הספר. אין בכוונתי להרחיב בנושא זה כלל ועיקר ואף לא להביא תימוכין מספקים לדברי היות וזו איננה מטרת העבודה. אתן תמצית שבתמצית כדי למנוע אי בהירות בהמשך הקריאה.

כאמור בפתיחת הספר, ישעיהו ניבא בימי עוזיה, יותם, אחז וחזקיהו מלכי יהודה. פרקי הספר הראשונים (ב-ה) נאמרו בירושלים של עוזיהו. בתקופה זו ממלכת יהודה פרוחה ושגשגה, ודברי הנביא כוונו לחברת השפע החוטאת. דברי הנביא מסתכמים בנבואה על נפילת ממלכת יהודה מגדולתה. ואכן ממלכת יהודה נפגעה קשות בימי יותם ואחז בעקבות ברית פקח בן רמליהו מלך ישראל עם רצין מלך ארם. בימי אחז מלך יהודה, יהודה הותקפה על ידי ישראל **מצפון**, ארם **מדרום** (בכבשם את אילת) ופלשתים נצלו את חולשת יהודה להתקיפם **ממערב**. בתגובה אחז פונה לאשור לקבלת סיוע, ומקבל עליו את התרבות האשורית ואת אלוקי אשור (אף שלא הייתה דרישה כזו מאת האשורים). בפרקים ז-ט ישעיהו מוצא את עצמו מתווכח עם אחז המתרפס בפני האשורים מחד, ועם הדעות הניציות הקוראות לצאת למלחמה באויב מאידך. את דברי ישעיהו בתקופה זו ניתן לסכם בעזרת הפסוק - "לא תִאמְרוּן קֶשֶׁר לְכָל אֲשֶׁר יֹאמֵר הָעַם הַזֶּה קֶשֶׁר, וְאֵת מוֹרְאוֹ לֹא תִירְאוּ וְלֹא תַעֲרִיצוּ"². ישעיהו קורא להתנהלות פוליטית פאסיבית שתביא בסופו של דבר את התוצאות הטובות ביותר.

מפלת יהודה לא תמה במסע רצין. מסע סנחריב היה הרעש הפוליטי הגדול ביותר בימי ישעיהו, ואליו מוקדש מרכז הכובד של הספר (פרקים י-לו). בפרקים אלו ישעיהו מנבא על המסע הנורא, ונוגע הן בהשפעתו על ישראל והן בהשפעתו על האזור כולו (קובץ המשאות). בשורה התחתונה

² להלן אזכיר רבות את הדיסרטציה של ד"ר לינוי היל (Hill, 1993) בנושא סיפור יציאת מצרים בספר ישעיהו. לינוי עשתה שימוש בשכיחות אזכורי יציאת מצרים בספר כולו על מנת לטעון לאחדות קנונית של הספר. זאת בניגוד להופמן (הופמן, תשמ"ג), למשל, המחלק בין אזכורי יציאת מצרים של "ישעיהו בן אמוץ" לבין האזכורים של "ישעיהו השני" ו"ישעיהו השלישי".

³ ישעיהו ח, יב.

הנביא מנבא הצלה לירושלים לאחר שהאזור כולו יפגע מצבאו של סנחריב. בדבריו, ישעיהו מנבא את חורבן השפלה ואת הותרת ירושלים "בְּסֶפֶה בְּכַרְם, כְּמִלּוֹנָה בְּמִקְשָׁה"⁴, "כִּתְרוֹן עַל רֹאשׁ הַהָר וְכִנְסָה עַל הַגְּבֻעָה"⁵. ואכן, ירושלים ניצלה, באופן חסר תקדים בהיסטוריה האימפריה האשורית כולה.

פרקים לו-לט מגוללים את מעשי ישעיהו וחזקיהו המתוארים גם בספר מלכים. הפרשייה החותמת יחידה זו היא התוכחה של ישעיהו על פנייתו של חזקיהו לעזרת מצרים ובבל, בניגוד לדברי הנבואה. פרשייה זו אינה מובאת במקומה הכרונולוגי משום שהיא מהווה נקודת שבר במלכותו של חזקיהו. ניתן לומר כי עד אירוע זה ישעיהו תלה את נבואות הגאולה שלו בחזקיהו ומלכותו כדברי דרשת בר קפרא בציפורי:

ביקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיהו משיח, וסנחריב גוג ומגוג.⁶

בעקבות החלטותיו הפוליטיות של חזקיהו בשדה הדיפלומטיה הבינלאומית, ומצבה הכללי של יהודה בתום מסע סנחריב, הבין ישעיהו שנבואת הגאולה לא תתממש במלכות חזקיהו ונאלץ לגנוזה למלך עתידי שיממשה.

משבר זה של ישעיהו מוליד בקרב הקורא היהודי הא-היסטורי יאוש, דכדוך, וחוסר אמון בגאולה. כנגד יאוש זה עומדות נבואות הנחמה שבחציו השני של ספר ישעיהו. עיקרו של חלק זה הוא על-זמני, ומטרתו לנחם את היהודי הא-היסטורי שעודו שרוי בגלות ועודו מצפה לגאולה. מטרת הפרקים להבהיר שנבואות ישעיהו עדיין רלוונטיות והמודל שטבע הנביא מירושלים קיים בכל דור ודור.

אסקטולוגיה ו'מודלים היסטוריים' בדברי הנביאים

הפירוש לספר שפרסתי לעיל, וההבנה בדבר היחס בין חלקי הספר השונים מניח כי ישעיהו בן אמוץ לא הניח מראש יסודות אסקטולוגיים⁷ אלא ניבא לדורו ולשעתו באופן שיתיישב על לב שומעיו הממשיים, היינו בני ירושלים בימי עוזיהו-חזקיהו.⁸

⁴ ישעיהו א, ח.

⁵ ישעיהו ל, יז.

⁶ תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין (פרק חלק) דף צ עמוד א.

⁷ זאת בניגוד לתפיסות נוצריות הרואות את דבריו של ישעיהו בן אמוץ עצמו כנבואה אסקטולוגית הסוללת את דרכה של הברית הישנה אל עבר הברית החדשה ואל עבר "אחרית הימים" של הנצרות. תפיסות אלו ניכרות בהשפעתן על חלוקת הפרקים בספר ישעיהו, ואכמ"ל.

⁸ בבבלי מגילה י, ב מובאת מימרתו של ר' לוי "דבר זה מסורת בידנו מאבותינו: אמוץ ואמציה אחים הוו". ניתן להבין את משמעות הדברים בכך שישעיהו השתייך לאליטה הירושלמית בתקופתו, ומסתבר כי עיקר שומעיו השתייכו

בהתבוננות מאוחרת על הנבואה, בדורות שאחרי הנביא ואחרי ההתרחשויות אליהם מתייחס הנביא, ניתן לקרוא את הנבואה שניתנה לדור, כנבואה שנתנה לדורות, כאמור בברייתא:

*הרבה נביאים עמדו להם לישראל, כפלים כיוצאי מצרים, אלא, נבואה שהוצרכה לדורות - נכתבה, ושלא הוצרכה - לא נכתבה.*⁹

על פי דברים אלו יש לראות בדברי הנביא מעין תבנית או מודל היסטורי השייך לתקופות רבות ויכול להיקרא על ידי בני כל התקופות.¹⁰ תפיסה זו הופכת את דברי הנביא המקומיים לרלוונטיים לכל תקופה, ואת כל התקופות בהיסטוריה כבעלות פוטנציאל למימוש דברי הנביא.¹¹

יחסי המקורות הבסיסי שלי

רבים ממקורות היסוד בהם אני משתמש בעבודה זו אינם עולים בקנה אחד עם נקודות המוצא שפרסתי בסעיפים הקודמים ולא שותפים ליסודות הבנתי, בלשון המעטה. מפאת קוצר היריעה לא אנצל במה זו למלחמתה של תורה או להתנצחות מיותרת, ואנסה להוציא מעז מתוק מבלי להתייחס לכל הדברים שנאמרו במקורות שאותם אביא בעבודתי.¹²

גם הם לאותו מעמד. על רקע זה ניתן להיטיב להבין את הנבואות בספר. עוד על ישעיהו כבן ירושלים ראה: (עמיר, ישעיהו - איש ירושלים, תשכ"א).

⁹ בבלי מגילה יד, א.

¹⁰ כיוון זה דומה במהותו לטיפולוגיה התנכית, לפיה מודל תנכי מסויים משמש בבואה למודלים היסטוריים שיבואו אחריו. לא השתמשתי במינוח זה היות והוא מתאר תפיסה נוצרית במהותה הקושרת בין תבניות בברית הישנה לבין תבניות בברית החדשה. על טיפולוגיה בהקשר של יציאת מצרים בישיעהו ראה את פרקו הראשון של אנדרסן (Anderson, 1962).

¹¹ בניגוד לאסכטולוגיה הנוצרית הנוטלת מהיחיד והחברה את האחריות למימוש דברי הנביא, ומשליכה אותם לסוף הימים, התפיסה המוצגת כאן מטילה על כל הדורות כולם את אותה האחריות שהנביא הטיל בשעתו על עוזה, יותם, אחז, חזקיהו ובני דורם.

¹² לכן לדוגמא, לא אתמודד ישירות עם תפיסות אסכטולוגיות נוצריות העומדות בבסיס עבודתה של Hill ולא אתמודד עם טענות ביקורתיות רבות העולות במקורות רבים אחרים.

אזכורי יציאת מצרים בספר ישעיהו

כאמור לעיל, בפרק זה אסקור בקצרה את אזכורי סיפור יציאת מצרים בספר ישעיהו¹³. בסקירה אסווג את האזכורים השונים לפי **מטרת השימוש בהם** כפי שמשקפת בדברי הנבואה. בסוף הפרק אמפה את המופעים לפי סדר הופעתם בספר. הצגה כפולה זו תאפשר הבנה מיטבית של משמעות אזכור יציאת מצרים על ידי הנביא מחד, וראיה כוללת המאפשרת לקשר את שכיחות ההקבלות ומיקומן לכדי תובנות מבניות על ספר ישעיהו כולו.

אפשרויות שונות לסיווג אזכורי יציאת מצרים בישעיהו

סיווג לפי אלמנטים שונים ביציאת מצרים

ראוי להזכיר כמה אפשרויות לסיווג אזכורי יציאת מצרים אותם נקטו קודמי. המשותף לאפשרויות אלו הוא ההתעניינות דווקא באלמנטים השונים שבתהליך יציאת מצרים ולא בתוכן של דברי הנביא ובהקשר שבו יציאת מצרים מוזכרת:

- אנדרסון¹⁴ מחלק בין אזכורים של **יציאת מצרים** [הכוללים אלמנטים של: (1) היד החזקה. (2) המגן שה' מספק לישראל. (3) "ה' איש מלחמה" – ה' נלחם את המלחמה. (4) השירה. לדבריו אין אזכור של מכות מצרים¹⁵], לבין אזכורים של **מסע בני ישראל במדבר** [הכוללים אלמנטים של: (1) סלילת דרך על ידי הקב"ה. (2) הקב"ה מספק צרכי העם. לדבריו אין אזכור של המסע לסיני]. ואזכורים של **הכניסה לארץ** [הכוללים אלמנטים של (1) הנחיה אלוקית. (2) עליה להר ציון].

¹³ להלן מספר מוקדים בספר ישעיהו שבהם חלק מקודמי ראו קשר ליציאת מצרים ואני לא כללתי בפרק היות ולא ראיתי את הקשר הברור עם יציאת מצרים. לרבים מפסוקים אלה יש קשר עקיף ליציאת מצרים בכך שהם מזכירים מוטיבים המתארים את יציאת מצרים במקומות אחרים בתנ"ך (בעיקר בתהילים):

- מ, ג: "קול קורא במדבר פנו דרך וקנוק ישרו בערבה מסלה לאלהינו".
- ש, יא: "פרעה עדרו ירעה בזרעו וקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ונהל".
- מג, ב: "כי תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך כמו אש לא תפנה ולהבה לא תבער בך".
- מט, ח-יא: "כה אמר וקנוק בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתך ואצרך ואתנד לברית עם להקים אךך להנחיל נחלות שממות: לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם: לא ירעבו ולא יצמאו ולא יבם שרב ושמש כי מרחמים ונהגם ועל מבועי מים ונהלם: ושמתי כל הרי לדרך ומסלתי ירמון".
- נה, יב-יג: "כי בשמחה תצאו ובשלוש תובלון החרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו קף: תחת הנצוץ יעלה ברוש תחת ותחת הסרפד יעלה הדס והיה ליקנוק לשם לאות עולם לא פרת".

Anderson, 1962¹⁴.

¹⁵ להלן בפרק "נגף ורפא" שבעמוד 16, אראה כי יש אזכור מסויג למכות מצרים. אזכור נוסף למכות מצרים נמצא בפרק ל' כאשר הנביא אומר מתאר את מכת אשור במילים "נפץ ונרם ואבן בך". ראה בפרק הרלוונטי בעמוד 18.

• בלצר¹⁶ מחלק את אזכורי יציאת מצרים לשלש קבוצות: (1) כתובים הנוגעים לים סוף. (2) (השוואת הנדודים במדבר ליציאת מצרים). (3) תיאורי יציאת מצרים החדשה באור יציאת הראשונה.

• זהרי¹⁷ עמד על שלשה יסודות של יציאת מצרים הבאים לידי ביטוי בנביאים אחרונים: החיבה, החובה, והגאולה, וזיהה בספר ישעיהו את החיבה והגאולה. ייתכן והחלוקה שלי להלן תדמה לחלק מהיסודות שמציין זהרי.

• דאוב¹⁸ ניתח את אזכורי יציאת מצרים בתנ"ך, והעיר בהקדמתו שאין דומה ליציאת מצרים מבחינת כמות האזכורים וההקבלות ברחבי התנ"ך. דאוב עומד על מוטיבים מרכזיים של יציאת מצרים ומנתח את הופעותיהם. בדבריו הוא מזכיר בעיקר את השבי של עם ישראל בנכר ואת החלפת האדון וקבלת מלכות ה' המופיעים גם בישעיהו.

מלבד האלמנטים והקטגוריות המוזכרות על ידי בלצר, אנדרסון, זהרי ודאוב הר' י. בן-נון כבר עמד על השימושים שישעיהו עושה בפסח¹⁹, כמו כן יש להזכיר את האזכורים הבודדים של השעבוד במצרים²⁰ ואת האזכורים המיוחדים לניסי יציאת מצרים²¹.

סיווג לפי סדר ההופעה

בניגוד לחלוקות הללו עומדת ההצגה של היל²² שחלקה את האזכורים לפי סדר הופעתם בספר. מטרתה של היל היתה להציג תובנות על אחדותו הקנונית של ספר ישעיהו, וכן לערער על קודמיה שהסיקו שאזכורי יציאת מצרים בחלקו הראשון של הספר אינם משמעותיים.

מודל או תקדים

כאמור לעיל מטרתה היא להבין את משמעות אזכור יציאת מצרים בנבואות ישעיהו. על כן, בניגוד לקודמי, אחלק את האזכורים לפי מטרת הבאתם על ידי הנביא ובהתאם להקשר שבו נאמרו

¹⁶ Balzer, 1971.

¹⁷ זהרי, תשס"ח.

¹⁸ Daube, 1963 p.p. 73-88.

¹⁹ להלן בפרקים "לך עמי בא בחדריך", "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג" עמודים 17-19, ובפרק "מצרים ירד עמי בראשונה" בעמוד 26.

²⁰ להלן בפרקים "שבט הנגש" בעמוד 13, "מצרים ירד עמי בראשונה" בעמוד 23.

²¹ להלן בפרקים רבים כגון: "הענן והאש", "כי נבקעו במדבר מים", "האומר לצולה חרבי ונהרתיך אוביש" "בחרבות הולכים מים מצור הזיל למו", "הן בגערתי אחריב ים".

²² Hill, 1993.

ולמגמת הנבואה בעת הזכרתם. בעברי על רשימת האזכורים זיהיתי שני מניעים עיקריים להזכרת יציאת מצרים בדברי הנביא:

- **יציאת מצרים כמודל היסטורי.** בדברי ישעיהו אנו רואים התייחסות רבה ליציאת מצרים כמודל היסטורי לאירועים שאותם הנביא מתאר, לאתגרים מולם ניצב העם, ולגאולה העתידה. היינו, ישעיהו רואה את הגאולה העתידה כסוג של העתק או בבואה של הגאולה הראשונה. לאור הבנה זו ניתן להצביע על שני שימושים מרכזיים שהנביא עושה בסיפור יציאת מצרים:

- **המחשה.** בעקבות הדמיון של הגאולה העתידה לזו הראשונה, הנביא מרבה להשתמש בדימויים השאובים מתוך סיפור יציאת מצרים על מנת ליצור תיאורים נבואיים מוחשיים של הגאולה העתידה הלוטה בערפל.

- **תיקוף.** הנביא משתמש בגאולת מצרים להדגשת מוטיבים מרכזיים בתהליכים עליהם הוא מנבא ולאמת אותם. כדוגמאות לכך נראה בפרק השני של עבודה זו את ההדגשה של המימד הניסי בגאולה, את התהליכיות של הגאולה, את חשיבות השירה כמוטיבים המשותפים לשתי הגאולות. לעיתים מוטיב זה הוא הנושא המרכזי של הנבואה ולעיתים הוא מובא כתוצר לוואי של דברי הנביא, אולם בכל המקרים המוטיב הוא משמעותי, הן בהתרחשות ביציאת מצרים והן במציאות מולה ניצב הנביא.

- **יציאת מצרים כתקדים לתשועת ה'.** במקרים רבים נראה כי אזכורי יציאת מצרים אינם מובאים בכדי לשמש מודל להווה או לעתיד, אלא בעיקר לחזק את רוחו של העם ובטחונו בישועתו של הקב"ה, בבחינת "אל תירא עמי יושב בציון"²³.

באופן טבעי, חיזוקים אלו באים בזמנים קשים בהם תפקידו של הנביא מתמקד בנחמה ולא בתוכחה ובוויכוח. זמנים בהם קהלו המיואש של הנביא צריך דברים שיחזקו את רוחו ואמונתו. ברגעים אלה של חוסר אמונה הנביא 'שולף מהכובע' מסורות שהם נחלת כלל שומעיו בדבר יציאת מצרים, ההגנה של הקב"ה על עמו והניסים שאירעו ביציאת מצרים ובארבעים השנים שבמדבר.

²³ ישעיהו י, כד.

להלן נראה כי רוב דברי העידוד נאמרים כלפי העם. אולם, יש מקרים בהם הנביא פונה בתפילה לאלוקיו ומפנה את זיכרון יציאת מצרים כלפי הקב"ה. במקרים אלו הנביא משתמש בדימויי יציאת מצרים כדי לגבות את תפילתו או לחזק את רוחו שלו.

אם כנים דברינו, שיציאת מצרים תופסת מקום מרכזי בעולמו של הנביא בספר ישעיהו, מסתבר שאופיים של אזכורי יציאת מצרים יתאים במידה רבה להקשר ולתוכן שבתוכם הובאו. לאמור, בפרקי התוכחה וההתנצחות, ההיסטוריים, נצפה לראות אזכורים המתאימים לקטגוריה הראשונה דלעיל (מודלים), ואילו בפרקי הנחמה, הא-היסטוריים, נצפה לראות אזכורים המתאימים לקטגוריה השנייה דלעיל (תקדימים).

סקירה

יציאת מצרים כמודל היסטורי

כאמור לעיל, כעת אסקור את כלל המקרים שבהם הנביא מביא את סיפור יציאת מצרים כמודל המשקף את התהליכים המדיניים בימיו ואת תבנית הגאולה העתידה.

הענן האש והסוכה (ד, ה-ו)

*וּבָרָא יְקוֹקֵק עַל כָּל מְכוּן הַר צִיּוֹן וְעַל מִקְרָאָהּ עֵנָן יוֹמָם וְעֶשֶׂן וְנֹגֵה אֵשׁ לְהִבָּה
לְיָלֵה כִּי עַל כָּל כְּבוֹד חֲפָה: וְסָפָה תִהְיֶה לְצֵל יוֹמָם מְחַרְבַּ וּלְמַחְסָה וּלְמַסְתוֹר
מִזֶּרֶם וּמִמְטֵר:²⁴*

פסוקים אלו באים בסיכום הנבואה בפרקים ב-ד המהווה תוכחה לחברת השפע ביהודה תחת מלכותו של עוזיהו. פתיחתה וסיומה של נבואה זו כוללות את גאולת השארית בירושלים לאחר הפורענות שתבוא על דורו של עוזיהו. שיאה של הישועה מתוארת במושגים מובהקים של יציאת מצרים בכך ששכינת ה' על הר ציון נגלית באמצעות הענן האש והסוכה.

הענן והאש מבטאים את שכינתו של הקב"ה ביציאת מצרים במספר מוקדים: ראשית בהגנה ובהנחיה הניתנת לעם ישראל על ידי עמוד הענן ועמוד האש²⁵; עוד אנו מוצאים ענן ואש במעמד

²⁴ ישעיהו ד, ה-ו.

²⁵ למשל בשמות יג, כא-כב. בדברי ישעיהו יש הקבלה מובהקת לפסוקים אלו המתארים את חלוקת העבודה בין עמוד הענן ועמוד האש באמרו "לא יְמִישׁ עַמּוּד הָעֵנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לְיָלֵה לְפָנֵי הָעָם". גם ישעיהו מתאר את הענן יומם ואת האש לילה בפסוקים דלעיל.

הר סיני²⁶; בנוסף, מסעותיהם של ישראל במדבר מובלים על ידי הענן²⁷; ולבסוף כסימן לשכינה השורה על אהל מועד²⁸.

בניגוד לענן והאש המופיעים במפורש בסיפור יציאת מצרים, על הסוכות אנו למדים רק מהנימוק למצוות הישיבה בסוכה בחג הסוכות:

**בַּסֹּכֹת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֹּכֹת: לְמַעַן יִדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם
כִּי בַּסֹּכֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי יְקֹנֶה
אֶלְהֵיכֶם:**²⁹

בנימוק למצווה מצויין כי הקב"ה הושיב את ישראל בסוכות ביציאת מצרים, ומכאן הקישור המתבקש בין יציאת מצרים ודברי ישעיהו על הסוכה שתהיה לצל על הר ציון.³⁰

שֶׁבֶט הַנֶּגֶשׁ (ט, ג)³¹

כִּי אֶת עַל סַבְלוֹ וְאֶת מִטָּה שְׁכֵמוֹ שֶׁבֶט הַנֶּגֶשׁ בּוֹ הַחֲתַת כְּיוֹם מִדְיָן:³²

בפרק ט הנביא מתאר את תקופת הסתר הפנים הצפויה בעקבות מעשי אחז ומסעות אשור (תגלת פלאסר III). תיאור השעבוד לאשור נעשה באמצעות הדימוי לשבט הנגש המצרי. אני מעדיף להסביר את "שבט הנגש" כאן כדימוי לנגש המצרי משום שאין בהיסטוריה הישראלית תקדים אחר בו עם ישראל היה נתון תחת "שבט הנגש" כפשוטו.

אמנם, עיקר ההשוואה בפסוק זה הוא בין שעבוד מדין לשעבוד אשור, אך יש לציין שאף בשעבוד מדין השעבוד והכפיפות לעם זר מוצגת באמצעות דימויים הלקוחים מהשעבוד במצרים. פרשת גדעון רוויה בדימויים מעולם השעבוד של מצרים:

**וַיָּרָא אֱלֹהֵי מִלְאָךְ יְקֹנֶה וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי יְקֹנֶה עִמָּךְ גְּבוּר הַחַיִּל: וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי גְדַעוֹן בִּי
אֲדַנִּי וַיִּשֶׁב יְקֹנֶה עִמָּנוּ וְלָמָּה מִצְאָתָנוּ כָּל זֹאת וְאֵיךְ כָּל נַפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר סָפְרוּ לָנוּ
אֲבוֹתֵינוּ לֵאמֹר הֲלֹא מִמִּצְרַיִם הֶעֱלָנוּ יְקֹנֶה וְעַתָּה נִטְשָׁנוּ יְקֹנֶה וַיִּתְּנֵנוּ בְּכַף מִדְיָן:
וַיִּפֹּן אֱלֹהֵי יְקֹנֶה וַיֹּאמֶר לָךְ בְּכַחַךְ זֶה וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת יִשְׂרָאֵל מִכַּף מִדְיָן הֲלֹא**

²⁶ שמות יט, טז-יח.

²⁷ במדבר ט, טו-כג.

²⁸ במדבר יז, ו.

²⁹ ויקרא כג, מב-מג.

³⁰ ייתכן כי הלקוניות שבתיאור הסוכות בפסוקים מספר ויקרא מול הפסוקים בישעיהו הרואים בסוכה אובייקט רוחני המתקשר למחסה שה' נותן לעמו, מייצרים את המתח העומד בבסיס מחלוקתם של רבי עקיבא ורבי אליעזר (המובאת בברייתא בבבלי סוכה יא) בשאלה האם הסוכות שאנו מצוים לבנות בחג הסוכות הם זכר לסוכות ממש או זכר לענני הכבוד.

³¹ ד"ר יעל ציגלר: השוואה בין שיעבוד מדין לבין שיעבוד מצרים כהוכחה שישעיהו אכן מדבר על מצרים היא חלשה לדעתי.

³² ישעיהו ט, ג.

שְׁלַחְתִּיךָ: וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי בְּי אֲדֹנָי בְּמָה אוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל הֲנָה אֶלְפֵי הַדָּל בַּמְּנֹשֶׁה וְאֲנֹכִי הַצְעִיר בְּבֵית אָבִי: וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי יִקְוֶה כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְהִכִּיתִי אֶת מִדְּוֹן כְּאִישׁ אֶחָד: וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אִם נָא מְצַאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְעֲשִׂיתָ לִּי אוֹת שְׂאתָה מִדְּבַר עַמִּי: אֵל נָא תִמַּשׁ מִזֶּה עַד בְּאֵי אֶלְיֶךָ וְהִצַּאתִי אֶת מִנְחָתִי וְהִנַּחְתִּי לְפָנֶיךָ וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אָשֵׁב עַד שׁוֹבֶנְךָ: וְגִדְעוֹן בָּא וַיַּעַשׂ גְּדֵי עֲזָיִם וְאִיֶּפֶת קָמַח מִצּוֹת הַבָּשָׂר שֵׁם בְּסַל וְהִמְרַק שֵׁם בְּפָרוֹר וַיּוֹצֵא אֱלֹהֵי אֵל תַּחַת הָאֵלֶּה וַיִּגַּשׁ:³³

בחירת גדעון דומה בתכנה לבחירת משה, וכוללת זיכרון מובהק של מצרים יחד עם הקרבת קרבן על מצות. גדעון משיב את חרפת מצרים מעל ישראל, ומשיב את ישראל, עובדי האלילים, לאביהם שבשמים כמו ביציאת מצרים.³⁴

קיבוץ הגלויות כאשר היתה לישראל ביום עלותו ממצרים (פרק יא)

הנבואה בפרקים י-יב היא ראשיתו של העיסוק של ישעיהו במסע סנחריב ובמפלתו הניסית בשערי ירושלים. כפי שאפרט בהמשך³⁵, תהליך הגאולה המתואר על ידי הנבואה בפרקים י-יב מקביל ברובו לגאולת מצרים. כחלק מהקבלה נרחבת זו הנביא עושה שימוש כפול בסיפור יציאת מצרים. הנביא משתמש ביציאת מצרים בראש ובראשונה כתקדים היסטורי כדי לנחם את העם ומורה להם לא לירא מאשור, כפי שאפרט להלן בחצי השני של פרק זה הן ביציאת מצרים כתקדים. לאחר מכן, בתיאור הגאולה עצמה הנביא עושה קישור מובהק בין הגאולה העתידה לגאולת מצרים:

וְהִיָּה בַיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדֹנָי שְׁנֵית יָדוֹ לַקְּנוֹת אֶת שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׁאֵר מֵאֲשׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפְתָּרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמִעִילָם וּמִשִּׁנְעָר וּמִחֻמַּת וּמֵאֵי הַיָּם: וְנָשָׂא נֶס לְגוֹיִם וְאָסַף גְּדַחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יִקְבֹּץ מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ: וְסָרָה קְנָאת אֲפָרַיִם וְצָרְרֵי יְהוּדָה יִפְרְתוּ אֲפָרַיִם לֹא יִקְנָא אֶת יְהוּדָה וְיְהוּדָה לֹא יִצַּר אֶת אֲפָרַיִם: וְעַפּוֹ בְּכַתֵּף פְּלִשְׁתִּים יָמָה יַחְדּוּ יָבִזוּ אֶת בְּנֵי קֶדֶם אָדוּם וּמוֹאָב מִשְׁלֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם: וְהַחֲרִים יִקְוֶה אֶת לְשׁוֹן יָם מִצְרַיִם וְהִנִּיף יָדוֹ עַל הַנְּהָר בְּעֵינֵם רוּחוֹ וְהִכְהוֹ לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיךְ בְּנְעָלִים: וְהִיָּתָה מְסֻלָּה לְשְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׁאֵר מֵאֲשׁוּר כְּאֲשֶׁר הִיָּתָה לְיִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם עָלְתוֹ מֵאָרֶץ מִצְרַיִם:³⁶

פרשיה זו היא סיכום הנבואה על גאולת ירושלים מידי צבא סנחריב, ומיד לאחריה באה השירה על הגאולה הצפויה בפרק י"ב. בשלב זה ישעיהו עוד מאמין כי הגאולה מידי סנחריב תהיה מלאה

³³ שופטים ו, יב-יט.

³⁴ סקירה של ההקבלה בין גדעון ופסח ניתן למצא במאמרו של אלבוחר, התשע"א.

³⁵ בפרק הנוגע במרכזיותו של התהליך בגאולה, להלן עמוד 36.

³⁶ ישעיהו יא, יא-טז.

ותביא עמה את קיבוץ גלות אשור. הפסוקים מבהירים כי קיבוץ גלויות זה יהיה מוחלט "כאשר הייתה לישראל ביום עלותו מארץ מצרים".

ההתייחסות ליציאת מצרים בפסוקים אלו היא כפולה. תחילה הנביא מבהיר כי קיבוץ הגלויות בדבריו היא ההזדמנות ההיסטורית השניה שבה יש קיבוץ של כל העם באמרו "יוסיף ... שנית". התקדים ההיסטורי הוא יציאת מצרים, בו היה קיבוץ של כל ישראל - "ראשונה קנה אותה מבית עבדים ממצרים"³⁷, וכעת הנביא מנבא על קיבוץ כללי מארבע כנפות הארץ בפעם השניה. בסוף דבריו הנביא מדגיש שקיבוץ הגלויות השני יהיה "כאשר היתה לישראל ביום עלותו ממצרים".

גם הפסוק המורה על החרמת הים והכאת נחל מצרים מקשר את הקורא לגאולת מצרים. אמנם אין בפסוק זה קשר מובהק לגאולת מצרים ולא הייתי מקשר אותו לולא ההקשר הכללי של הפרק החושף באופן ברור את הקשר בין גאולת סנחריב ויציאת מצרים.

בהזדמנות זו יש להדגיש כי כיבוש אשור היה המקרה הראשון מאז יציאת מצרים (תקופה של יותר משבע מאות שנה) שבו עם ישראל נשלט על ידי אימפריה אזורית, וזו הייתה הפעם הראשונה בה עם ישראל התפצל ויצא לגלויות. הגלות האשורית הייתה מצומצמת³⁸ ויש לבאר את תיאור הגלות בפרק על רקע בריחה רצונית של עשרת שבטי ממלכת ישראל לארבע כנפות הארץ בעקבות קריסת ממלכתם.³⁹ ישעיהו מנבא על קיבוץ כל עם ישראל בדומה לעליה ממצרים. כאמור במבוא, נבואה זו לא התממשה על ידי חזקיהו, כפי שציפה ישעיהו, ומותירה אותנו מצפים למימושה עד היום הזה.⁴⁰

מלבד הטוטאליות של קיבוץ הגלויות, המוטיב העומד בבסיסה של ההשוואה ליציאת מצרים בפסוקים אלו הוא **האקטיביות של הקב"ה** בקיבוץ הגלויות. שיאה של הגאולה, קיבוץ הגלויות⁴¹, מבוצעת על ידי הקב"ה, המקבץ את נידחיו מארבע כנפות הארץ. תיאור זה משתלב היטב עם תיאור המשיח בתחילת הפרק. בניגוד למיכה המרשתת⁴², לדידו של ישעיהו המשיח אינו המלך

³⁷ רד"ק יא, יא.

³⁸ ראה עוד בפרקו הראשון של בוסתנאי, תש"ע.

³⁹ בהתאמה יש להסביר את קריאת ירמיהו לישראל (ירמיהו ג, יב-יח; ירמיהו לא) כקריאה לדלת העם הנותרת בשומרון להאסף לירושלים ובכך לגלם את התקווה המשיחית שירמיה ראה במהפכת יאשיהו. עוד בנושא זה ראה בן שם, תשל"ג וכן לאו, תשי"ע עמוד 42.

⁴⁰ הרד"ק (שם) עומד על כך שלא ייתכן שמדובר כאן על קיבוץ גלות בבל היות וקיבוץ הגלויות של בית שני היה חלקי ולא כלל את כל תפוצת ישראל.

⁴¹ ברוב המובאות המקראיים העוסקים בגאולה, קיבוץ הגלויות מהווה שיאה של הגאולה, וכך בפרקנו, בירמיה כט, ביחזקאל כ וכמובן בדברים ל.

⁴² ראה להלן בפרק "דמות המשיח בישעיהו" עמוד 35.

הלוחם את מלחמות ישראל ומביא את הגאולה בידיו, אלא השופט אשר "צִדְקָא אֲזוֹר מִתְּנִיּוֹ וְהֶאֱמוּנָה אֲזוֹר חִלְצִיּוֹ"⁴³.

נְגַף וְרִפּוּא (יט, כב)

**בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי מִזְבַּח לִיקוֹן בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִצְבֵּה אֶצֶל גְּבוּלָה לִיקוֹן:
וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד לִיקוֹן צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם כִּי יִצְעֲקוּ אֶל יְקוֹן מִפְּנֵי לְחָצִים
וַיִּשְׁלַח לָהֶם מוֹשִׁיעַ וְרַב וְהִצִּילָם: וְנִדְעָה יְקוֹן לְמִצְרַיִם וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם אֶת יְקוֹן
בַּיּוֹם הַהוּא וְעָבְדוּ זָבַח וּמִנְחָה וְנִדְרוּ גֵדֵר לִיקוֹן וּשְׁלָמוֹ: וְנִגְּף יְקוֹן אֶת מִצְרַיִם
נִגְּף וְרִפּוּא וְשָׁבוּ עַד יְקוֹן וְנִעְתַּר לָהֶם וּרְפָאֵם: בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְסָלָה
מִמִּצְרַיִם אֲשׁוּרָה וּבָא אֲשׁוּר בְּמִצְרַיִם וּמִצְרַיִם בְּאֲשׁוּר וְעָבְדוּ מִצְרַיִם אֶת אֲשׁוּר:⁴⁴**

משא מצרים הוא אחד מסדרת המשאות ה"בינלאומיים" של ישעיהו. במשא זה ישעיהו חוזה את התפרקות כלכלת מצרים ומוסדותיה, התקרבות מצרים לה' אלוקי ישראל וכפיפותה של מצרים לאשור. מתבקש למצא בפרק זה אזכור מובהק של יציאת מצרים בדמות מכות מצרים, תבוסת מצרים או השיבה לה'. בניגוד למצופה אנו מוצאים רק שבב אזכור למכות מצרים, ועל כך אעמוד בפרק הבא.

המילים "נגף ורפוא" מתארות את אופן נגיפת מצרים ומזכירות במקצת את המחזוריות של נגיפת מצרים בעשרת המכות. בניגוד למכות מצרים בהם המצרים לא נעתרו לבקשת משה וסיימו את מחזוריות המכות בנגף של ים סוף, בנבואת ישעיהו המצרים יודעים את ה' וה' נעתר להם ומכתם מסתיימת ב"רפוא".

לֶךְ עַמִּי בֹא בַחֲדָרֶיךָ (כו, כ)

**לֶךְ עַמִּי בֹא בַחֲדָרֶיךָ וְסָגַר דְּלַתְךָ דְּלַתְךָ בְּעַדְךָ חֲבִי כִמְעַט הֲגַעַת עַד יַעֲבוֹר יַעֲבֹר
זַעַם: כִּי הִנֵּה יְקוֹן יֵצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עוֹן יֵשֵׁב הָאֶרֶץ עָלָיו וְגִלְתָּה הָאֶרֶץ אֶת
דְּמִיָּה וְלֹא תִכְסֶּה עוֹד עַל הָרוּגִיהָ:⁴⁵**

פרקים כד-כז כוללים חזיונות חורבן ותשועה משולבים בשירות והודיה.⁴⁶ חזיונות אלה מכוונים לחורבן לכיש והצלת ירושלים במסע סנחריב. הפסוקים המצוטטים מתארים איך בשיא הפורענות, הנביא מצווה את ישראל להיכנס הביתה ולסגור את הדלת עד יעבר זעם, בדומה

⁴³ ישעיהו יא, ה.

⁴⁴ ישעיהו יט, יט-כג.

⁴⁵ ישעיהו כו, כ-כא.

⁴⁶ חשוב לשים לב כי ישנו רצף בשירה המפוצלת לאורך הפרקים.

להוראת ההסתגרות בבתים שנתנה לישראל במכת בכורות - "וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֶּקֶר" ⁴⁷. בניגוד להוראת ההסתגרות בבתים, בשיא השירה ישנה הוראה של פתיחת שערים:

*בַּיּוֹם הַהוּא יוֹשֵׁר הַשִּׁיר הַזֶּה בְּאָרֶץ יְהוּדָה עִיר עֵז לָנוּ יְשׁוּעָה יְשִׁית חוֹמוֹת נְחָל:
פְּתָחוּ שְׁעָרִים וַיָּבֵא גוֹי צְדִיק שִׁמְרֵ אֲמֹנִים:* ⁴⁸

שערים אלה הם שערי ירושלים הנפתחים בפני הפליטים מהשפלה, או שערי הבתים שנסגרו בעצת הנביא.

בפרק זה ובפרקים אחרים הנביא מיצג גישה פוליטית מתונה וניטראלית שעיקרה הבטחון בה' וההמתנה עד יעבור זעם. את גישתו של הנביא אנו מוצאים הן בפרקי אחז והן בפרקי חזקיהו. בפרקי אחז הנביא מתנגד מחד לאחז המתרפס לפני אשור ומאידך לא מקבל את דברי הניצים הקוראים למרד באשור. בפרקי חזקיהו הנביא מתנגד מחד לרצון של המלך להלחם באשור מתוך בטחונו בה', ומאידך לשבנא ואנשיו הקוראים לכרות ברית עם אשור. קריאתו של הנביא היא לבטוח בה' ולהוריד פרופילי' עד יעבור זעם. בפרק זה הנביא קורא לעם לנהוג באופן דומה ליוצאי מצרים ולהסתגר בבתיהם עד יעבר זעם, ולאפשר לקב"ה לעשות את מלחמתו.

השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (פרקים ל-לא)

פרקים ל-לה עוסקים בהיבטים נבואיים שונים של הצלת ירושלים מיד צבאו של סנחריב. בפרקים ל-לא ישעיהו מוכיח את חזקיהו על שפנה למצרים כדי לבנות קואליציה אנטי אשורית. בסוף דבריו הנביא מדגיש כי ירושלים תנצל באופן ניסי, "כִּינֶס עַל הַגְּבָעָה" ⁴⁹, למרות הפניה לעזרת מצרים.

פנייתו של חזקיהו לעזרת מצרים מזמינה תוכחה של הנביא שתבקר לא רק את הפניה לאימפריה זרה לצרכי סיוע, אלא את עצם הירידה למצרים, המאוסה כל כך מאז היציאה משם כשבע מאות שנה קודם לכן. המאיסה במצרים מצאה את ביטויה בהבטחת הקב"ה על הים - "כִּי אֶשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מְצָרֵי הַיָּם לֹא תִסִּיפוּ לְרַאֲתָם עוֹד עַד עוֹלָם" ⁵⁰. הבטחה זו הפכה לאיסור של ממש בפרשת המלך שנצטווה - "וְלֹא יָשִׁיב אֶת הָעַם מְצָרֵימָה לְמַעַן הַרְבוֹת סוֹס" ⁵¹.

⁴⁷ שמות יב, כב.

⁴⁸ ישעיהו כו, א-ב.

⁴⁹ ישעיהו ל, יז.

⁵⁰ שמות יד, יג.

⁵¹ דברים יז, טז.

בפרקים אלו ישעיהו ממסגר את דבריו באזכורים של יציאת מצרים ובעקרונות הנלמדים משם. בשלב התוכחה ניצבת פרשת המלך, המקבעת את איסור הירידה למצרים שמקורו בהבטחת הקב"ה על ים סוף, ובשלב תיאור הגאולה הנביא משווה את גאולת ירושלים מידי סנחריב ליציאת מצרים.

הקישור לפרשת המלך בולט בפרק לא:

*הוֹי הַיְיָדִים מִצְרַיִם לְעֲזָרָה עַל סוּסִים יִשְׁעֲנוּ וַיִּבְטְחוּ עַל הָרֶבֶב כִּי רַב וְעַל פְּרָשִׁים
כִּי עֲצָמוּ מֵאֵד וְלֹא שָׁעוּ עַל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְאֵת יְקֹנֶק לֹא דָרְשׁוּ: ... כִּי בַיּוֹם
הַהוּא יִמָּאֲסוּן אִישׁ אֱלִילִי כִסְפוֹ וְאֱלִילִי זָהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לָכֶם יְדִיכֶם חֲטָא:⁵²*

פסוקים אלו מדגישים את האלמנטים השליליים המוזכרים בפרשת המלך והם ריבוי הסוס, הכסף, והזהב, ומבהירים כי הירידה למצרים נוגדת את כל תהליך הגאולה אליו הקב"ה מכוון. בפסוקים אלו ישעיהו "דורש" את פרשת המלך ומפרש את איסור ריבוי הסוס בהקשר העצמה הצבאית, ואת איסור ריבוי הכסף והזהב בהקשר של עבודת האלילים.⁵³

כאמור, הקישור הישיר ליציאת מצרים בולט בעיקר בתיאור גאולת ירושלים מידי סנחריב. הנביא מדגיש שהצלת ירושלים תהיה כמו הצלת ישראל ממצרים, וכי ראוי שהשמחה והשיר על ההצלה ישוו גם הם לאלו של יציאת מצרים:

*הִנֵּה שֵׁם יְקֹנֶק בָּא מִמְּרָחֵק בְּעֵר אַפּוֹ וְכַבֵּד מִשְׁאָה שִׁפְתָיו מְלָאוּ זַעַם וּלְשׁוֹנוֹ
כָּאֵשׁ אֲכָלָת: וְרוּחוֹ כְּנַחַל שׁוֹטֵף עַד צְנֹאֵר יַחֲצֶה לַהֲנַפֵּה גוֹיִם בְּנִפְת שׁוֹא וְרָסֵן
מִתְעָה עַל לַחֲיֵי עַמִּים: הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלִיל הַתְּקֵדֶשׁ חֵג וְשִׁמְחַת לִבָּב כִּהְוֹלֵךְ
בְּחִלְלֵי לְבוֹא בְּהַר יְקֹנֶק אֶל צוּר יִשְׂרָאֵל: וְהִשְׁמִיעַ יְקֹנֶק אֶת הוֹד קוֹלוֹ וְנָחַת
זְרוּעוֹ יִרְאֶה בְּזַעַף אֵף וְלֹהֵב אֵשׁ אוֹכְלָה גִפְעַן נִזְרָם וְאָבֵן בְּרֹד: כִּי מִקוֹל יְקֹנֶק יַחַת
אֲשׁוּר בְּשִׁבְט יָכֵה: וְהִיָּה כָל מַעֲבַר מִטָּה מוֹסְדָה אֲשֶׁר יִגִּיחַ יְקֹנֶק עֲלָיו בְּתַפִּים
וּבְכַנְרֹת וּבְמִלְחָמוֹת תְּנוּפָה נֶלְחַם בָּהּ בָּם: כִּי עֲרוֹךְ מֵאֲתָמוֹל תִּפְתָּה גַם הוּא
הִיא לְמִלְכָּה הוֹכֵן הָעַמִּיק הָרַחֵב מִדְרָתָהּ אֵשׁ וְעֲצִים הִרְבָּה נִשְׁמַת יְקֹנֶק כְּנַחַל
גְּפָרִית בְּעֵרָה בָּהּ:⁵⁴*

⁵² ישעיהו לא, פסוק א ופסוק ז.

⁵³ אף כי בפרשיית המלך, העבודה הזרה מוזכרת דווקא בהקשר של ריבוי נשים המטות את לבב המלך לאליליהם.

⁵⁴ ישעיהו ל, כז-לג.

הצלת ירושלים מידי צבא אשור מתוארת כהצלה ניסית ולא בתור ניצחון צבאי מרשים. בתור שכזו, מכת אשור זוכה בהשוואתה למכת מצרים בתיאור "זרם אבן ברד"⁵⁵, וההצלה בכללה זוכה להשוואה ל"ליל התקדש חג" שהוא ליל הפסח כאמור במדרש:

ר' יהודה בר סימון אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה נזכרתי אני שעשית לי נסים במצרים והייתי מנגנת לך על ידי אותן נסים, ואמרתי לך שירים וזמרים באותה הלילה, שנאמר השיר (הזה) יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעיה ל כט), ואימתי בשעה שהרגת בכורי מצרים בלילה, שנאמר ויהי בחצי הלילה (שמות יב כט), הוי אומר נגינתי בלילה באותה הלילה שגאלתנו והוצאתנו לחירות, שהיינו עבדים לפרעה, וגאלתנו ועשיתנו לך לעבדים, לכן נאמר הללו עבדי ה', ולא עבדי פרעה.⁵⁶

כשם שההצלה תהיה דומה להצלת מצרים כך מתבקשים אנשי ירושלים לשיר על ההצלה כשירה ששרים בירושלים בליל התקדש חג, עת שכל בני ירושלים ועולי הרגלים מתכנסים חבורות חבורות על גגות ירושלים ושירת ההלל על הפסח בוקעת ועולה מכל גגות העיר לכדי הרמוניה חגיגית.⁵⁷ בהמשך הנבואה, בפרק לא, יש חזרה והבהרה שההצלה אכן תהיה הצלה ניסית "בחרב לא איש" ובכך חיזוק ההקבלה בין הצלת ירושלים מידי אשור ובין הצלת ישראל מיד מצרים:

כי כה אמר יְקֹנֶק אֵלַי כְּאֲשֶׁר יְהַגֶּה הָאֲרִיָּה וְהִכְפִּיר עַל טְרָפוֹ אֲשֶׁר יִקְרָא עָלָיו מְלֵא רַעִים מְקוֹלָם לֹא יִחַת וּמִהֲמוֹנָם לֹא יַעֲנֶה כֵּן יִרְדַּד יְקֹנֶק צְבָאוֹת לְצַבָּא עַל הַר צִיּוֹן וְעַל גְּבֻעָתָהּ: כְּצַפְרִים עֲפוֹת כֵּן יִגֹּן יְקֹנֶק צְבָאוֹת עַל יְרוּשָׁלַם גִּנּוֹן וְהִצִּיל פֶּסַח וְהַמְלִיט: שׁוּבוּ לְאֲשֶׁר הִעֲמִיקוּ סִדְּהָ בְנֵי יִשְׂרָאֵל: כִּי בַיּוֹם הַהוּא יִמְאָסוּן אִישׁ אֱלִילִי כִסְפוֹ וְאֱלִילִי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לָכֶם יְדִיכֶם חֲטָא: וְנָפַל אֲשׁוּר בְּחֶרֶב לֹא אִישׁ וְחֶרֶב לֹא אָדָם תִּאכְלֶנּוּ וְנָס לוֹ מִפְּנֵי חֶרֶב וּבַחֲרוּיָו לְמַס יְהִיו: וְסָלְעוּ מִמְּגוֹר יַעֲבוֹר וְחֲתוּ מִנֶּס שָׁרְיוֹ נְאֻם יְקֹנֶק אֲשֶׁר אוֹר לוֹ בְּצִיּוֹן וְתִנּוֹר לוֹ בִּירוּשָׁלַם:

"גנון והציל פסח והמליט" מאשש את הטענה המדרשית בפרק ל כי ליל התקדש חג אינו סתם חג אלא חג הפסח, וכי גאולת אשור דומה ומקבילה לגאולת מצרים בהיותה ניסית ועל טבעית.

לאחר ביסוס השימוש הברור ביציאת מצרים בנבואה שבפרקים אלה ניתן לומר ש"כְּצַפְרִים עֲפוֹת כֵּן יִגֹּן יְקֹנֶק צְבָאוֹת עַל יְרוּשָׁלַם" אמור להזכיר את "וְנְאֻשָׁא אֶתְכֶם עַל כְּנָפֵי נְשָׂרִים וְאָבָא אֶתְכֶם אֱלִי"⁵⁸. עוד ראוי לקשר את תיאור המסע של שליחי חזקיהו למצרים - "מִשָּׂא בְּהִמּוֹת נִגְבַּ בְּאֶרֶץ

⁵⁵ ניתן לטעון להרחבת ההקבלה בין מכות מצרים ומכות אשור בפסוקים אלה בהדגשת האזכור של האש, המטה, זרועו של הקב"ה, ואכמ"ל.

⁵⁶ מדרש תהלים (בובר) מזמור קיג.

⁵⁷ כפי שעולה מהתיאור בירושלמי פסחים ז, יב.

⁵⁸ שמות יט, ד.

צָרָה וְצוּקָה לְבִיא וְלִישׁ מֵהֶם אֶפְעָה וְשָׂרָף מְעוֹפֵף יִשְׂאוּ עַל כְּתָף עֲרִים חִלְהֶם וְעַל דְּבִשֵׁת גְּמֵלִים אוֹצְרֹתָם עַל עֵם לֹא יוֹעִילוּ"⁵⁹, למסע בניי ממצרים לארץ ישראל "המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אֶשֶׁר אֵין מֵים הַמוֹצִיא לְךָ מֵים מְצוֹר הַחֲלָמִישׁ"⁶⁰. לצערו של הנביא כיוונם של שני המסעות היה הפוך, ויהבם של אנשי חזקיהו היה נתון לאימפריה המצרית במקום אל הקב"ה.

ישעיהו מצפה מחזקיהו וסיעתו להאמין בתשועת ה' כפי שהקב"ה ציפה ממשה ומהעם "אל תיכראו התניצבו וראו את ישועת יְקֻנְקִי"⁶¹ רגע לפני קריעת ים סוף.

פרק זה מדגיש אם כן, הן את חשיבות השירה כהכרה בגאולה וכמחולל שלה, והן את נסיונותה של הגאולה בעבר ובעתיד. התיאור של הגאולה כגאולה ניסית ועל טבעית משתלבת עם תפיסתו של ישעיהו הרואה במשיח שופט ולא מלך לוחם.⁶² פרק זה מדיש גם כן את עקרון השארית הבולט בתפיסת הגאולה של ישעיהו. בהתאם לעקרון זה, בתום מסעו של סנחריב ירושלים נותרת בודדה אך ניצלת מחרבו באופן ניסי.

כי נבקעו במדבר מים (לה, ו)

יִשְׁשׁוּם מִדְּבַר וְצִיָּה וְתַגֵּל עֲרֵבָה וְתַפְרַח כְּחַבְצֵלֶת: פְּרִחַ תַּפְרַח וְתַגֵּל אֵף גִּילַת
וְרַגְוֹ כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתֵּן לָהּ הַדָּר הַפְּרָמֵל וְהַשְּׂרוֹן הַמָּה יִרְאוּ כְבוֹד יְקֻנְקֵ הַדָּר
אֶלְהִינוּ: חֲזָקוּ יָדַיִם רַפּוֹת וּבְרַכְיִם כְּשִׁלּוֹת אֲמִצּוֹ: אִמְרוּ לְנַמְהָרֵי לֵב
חֲזָקוּ אֵל תִּירְאוּ הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם נָקַם יְבוֹא גְמוּל אֱלֹהִים הוּא יְבוֹא וְיִשְׁעֵכֶם: אִז
תַּפְקַחְנָה עֵינֵי עוֹרִים וְאֲזַנֵּי חֲרָשִׁים תַּפְתַּחְנָה: אִז יִדְלַג כְּאֵיל פֶּסַח וְתָרֵן לְשׁוֹן
אֵלֶם כִּי נִבְקְעוּ בַּמִּדְבָּר מֵיִם וְנַחֲלִים בְּעֲרֵבָה: וְהָיָה הַשָּׂרֵב לְאֵגֶם וְצִמְאוֹן לְמִבּוּעֵי
מֵיִם בְּנִיָּה תִנְיִם רַבְצָה חֲצִיר לְקִנָּה וְגִמָּא: וְהָיָה שֵׁם מִסְּלוּל וְדָרְךְ וְדָרְךְ הַקֹּדֶשׁ
יִקְרָא לָהּ לֹא יַעֲבֹרְנוּ טְמֵא וְהוּא לְמוֹ הַלֶּךְ דָּרְךְ וְאוֹיִלִים לֹא יִתְעוּ: לֹא יִהְיֶה שֵׁם
אֲרִיָּה וּפְרִיעַ חֵיוֹת בֵּל יַעֲלֶנָה לֹא תִמְצָא שֵׁם וְהִלְכוּ גְאוּלִים: וּפְדוּיֵי יְקֻנְקֵ יִשְׁבוּן
וּבְאוּ צִיּוֹן בְּרָנָה וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁם שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִשִּׁיגוּ וְנָסוּ יְגוֹן
וְאֲנַחָה:⁶³

פרשיה זו חותמת את הפרקים העוסקים בנבואה על מפלת סנחריב בשערי ירושלים. התשועה האמורה בפרק מתארת את פריחת ירושלים לאחר נפילת סנחריב ולא את תבוסת סנחריב עצמה. פריחת ירושלים מתוארת באופן אליגורי להעצמת הנס שבדבר. בתוך הדימויים ירושלים מתוארת

⁵⁹ ישעיהו ל, ו.

⁶⁰ דברים ח, טו.

⁶¹ שם.

⁶² כאמור להלן בפרק "דמות המשיח בישעיהו" עמוד 35.

⁶³ ישעיהו לה.

כמדבר שהופך לנווה. תיאור זה הולם את ירושלים הממוקמת על שפת המדבר וחווה את תחושת נווה המדבר בימי תפארתה.

כאמור, פרשיה זו חותמת את פרקי התשועה מסנחריב ובכך מציינת כי שיא התשועה היא קיבוץ גלויות אשור לירושלים הפורחת.

הרד"ק עמד על הקישור של נס בקיעת המים במדבר לניסי יציאת מצרים "הנה אמר מיכה המורשתי כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, והנה יהיה זה מהנפלאות שיבקעו במדבר מים"⁶⁴.

והולכתי עורים בדרך לא ידעו (מב, טז)

הַחֲשִׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפֵּק כִּי־לֹדָה אֶפְעָה אֲשֶׁם וְאֶשְׂאֵף יָחַד: אַחֲרִיב הָרִים וְגִבְעוֹת וְכָל עֵשְׂבָם אוֹבִישׁ וְשִׁמְתִי נְהָרוֹת לְאֵיִם וְאֶגְמִים אוֹבִישׁ: וְהוֹלַכְתִּי עוֹרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדְעוּ בְּנִתְיָבוֹת לֹא יָדְעוּ אֲדָרִיכֶם אֲשִׁים מִחֶשֶׁךְ לִפְנֵיהֶם לְאוֹר וּמַעֲקֹשִׁים לְמִישׁוֹר אֱלֹהֵ הַדְּבָרִים עֲשִׂיתֶם וְלֹא עֲזַבְתֶּם:⁶⁵

פרק מב כולל נבואה מנבואות הנחמה. בקטע זה הנביא משווה את קיבוץ הגלויות להולכת עור. בתיאור פילוס הדרך לנקבצים הנביא משתמש באלמנטים המזכירים את יציאת מצרים בהם הובשת מים, הולכה אלוקית, והארת הדרך להולכים.

גם כאן, בדומה לפסוקים בפרק יא, קיבוץ הגלויות המהווה שיאו של הגאולה, וגם כאן מתוארת האקטיביות הבלעדית של הקב"ה כאשר ישראל מתוארים כ"עורים בדרך לא ידעו" והקב"ה מדריכם.

"אל תירא עמי יושב ציון" - יציאת מצרים כתקדים לתשועת ה'

המובאות שבקטגוריה זו מבוססות כמובן על ההשוואה שהנביא עושה בין הגאולה העתידה ובין יציאת מצרים, אלא שהן ממוקדות דווקא בנחמת השומעים ועידודם. בכולן הנביא משתמש בתקדים של יציאת מצרים על מנת להגביר את בטחונו של העם בקב"ה, אם על ידי הוספת תארים לקב"ה המוציא את ישראל ממצרים, אם על ידי גימוד הקושי הצפוי בתהליך הגאולה ואם על ידי שימוש בתקדים של גאולת מצרים כנקודת מוצא לתפילת הנביא.

⁶⁴ רד"ק לה, ו.

⁶⁵ ישעיהו מב, יד-טז.

בדרך מצרים (י, כד-כז)

לְכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְקֹוֹק צְבָאוֹת אֵל תִּירָא עַמִּי יֵשֶׁב צִיּוֹן מֵאֲשׁוּר בְּשֶׁבֶט יַכְכָּה וּמִטְהוֹ יִשָּׂא עֲלֶיךָ בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם: כִּי עוֹד מֵעַט מִזְעָר וְכִלְהָ זַעַם וְאָפִי עַל תְּבִלִיתָם: וְעוֹרֵר עָלָיו יְקֹוֹק צְבָאוֹת שׁוֹט כְּמַפֶּת מִדֵּיָן בְּצוּר עוֹרֵב וּמִטְהוֹ עַל הַיָּם וּנְשָׂאוּ בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם: וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יָסוּר סָבְלוֹ מֵעַל שַׁכְמְךָ וְעָלוּ מֵעַל צְוֹאֲרֶךְ וְחָבַל עַל מַפְנֵי שָׁמֶן:⁶⁶

נבואה זו כבר טופלה בראשית הפרק היות והיא כוללת הקבלה נרחבת מאוד בין גאולת סנחריב וגאולת מצרים. כאמור לעיל, נבואה זו היא הראשונה המטפלת במסע סנחריב (לאחר העיסוק בעוזיה, אחז ומסע תגלת פלאסר III בפרקים הקודמים). בנבואה זו הנביא מנחם את עם ישראל ומעודד אותם על ידי שימוש בתקדים של יציאת מצרים, וכן מתאר את הגאולה על פי התבנית של יציאת מצרים.

הפרשנים הקלאסיים⁶⁷ מפרשים את הפסוקים המצוטטים כהקבלה בין חטאם של מצרים וחטאם של אשור ובין ענשם של מצרים וענשם של אשור. לדעת פרשנים אלו, כשם שמצרים "הכאיבו לישראל ואיימו עליהם ולא כלו אותם"⁶⁸ כך גם אשור, ו"כאותו דרך שעשה (הקב"ה) במצרים שטבעם בים כן כלה מחנה אשור בירושלם"⁶⁹. לפי פירוש זה 'דרך מצרים' הוא האופן שבו נעשו הדברים במצרים.

לעניות דעתי הקריאה הפשוטה מורה על אשור המכה את ישראל בדרכם מצרים, ועל השבתם חזרה באותה דרך על ידי הקב"ה, מידה כנגד מידה. לפי פירוש זה הדרך היא ה**נתיב הגיאוגרפי** בו צעד צבא אשור⁷⁰, והפסוקים לא מהווים אזכור של סיפור יציאת מצרים כלל.⁷¹

⁶⁶ ישעיהו י, כד-כז.

⁶⁷ ראה: רש"י, רד"ק, מצודות על פסוקים כד, כו בפרק י.

⁶⁸ רד"ק שם, כד.

⁶⁹ שם, כו.

⁷⁰ ייתכן ופירוש הפסוקים כמוסבים על מסע סנחריב לא עולים בקנה אחד עם תיאור מסעם של האשורים בדרך מצרים, ולכן הפרשנים הקלאסיים מעדיפים לפרש שלא מדובר על נתיב גיאוגרפי אלא על תיאור אופן פעולתם של אשור ותגובתו של הקב"ה. על ההתאמה בין נתיב הצבא האשורי במסע סנחריב ונבואת הנביא בפרקנו בסיכומנו של ע. חכם בדעת מקרא (חכם, תשס"ב) עמוד קלו הסובר שצבא סנחריב קיים התקפת מלקחיים. עוד ניתן לומר שנבואת הנביא לא מכוונת בדיוק לתחנות של צבא אשור אלא מתייחסת לכיוון ההתקפה הקלאסי של אימפריה צפונית המתקיפה את ירושלים.

⁷¹ היל (Hill, 1993) בעמוד 64-71 נוקטת כעמדת רבותינו, ומביאה מחלוקת בין פרשנים נוצרים בשאלה זו. ראה הערה 43-42 שם לגבי מחלוקתם של wildberger ו-wats בפירוש הפרק. בדברי hill נפלה טעות בהבנת החטא המתואר של המצרים והאשורים. לדבריה, מטרת המצרים והאשורים הייתה השמדת עם ישראל. כוונה זו של המצרים אפשרית על פי דרך הדרש אך לא עולה ממשוטו של מקרא, ובנוגע לאשורים אין ספק כי מטרתם הייתה שליטה על האיזור ולא השמדת ישראל (ראיה לכך ניתן לראות בכך שגלות אשור כללה כמה עשרות אלפים בלבד, וכנראה שגלות ישראל המאסיבית נבעה ממנוסה טבעית של בני הממלכה הקורסת. וראה: בוסתנאי, תש"ע בעיקר בפרק הראשון). על כן ברור כי הסבר ההקבלה בדברי הרד"ק הנ"ל מדוייקים יותר.

אין חולק כי פסוקים אלו מכילים השוואה בין יציאת מצרים וגאולת סנחריב, והאזכור של יציאת מצרים בפסוקים אלו לא מסתכם בהשוואה של "דרך מצרים". ענשם של האשורים בפסוקים משלב את תיאור כוחו של הקב"ה באמצעות אזכור "מטהו על הים". הקבלה זו בין מכת אשור לבין מכת המצרים על הים מחזקת בוודאות את הקשר שבין הכאת האשורים והכאת המצרים שבפסוקים אלה.

עוד יש לומר כי ההשוואה הנרחבת שיש בנבואה זו בין גאולת סנחריב ויציאת מצרים היא המטה את הכף לטובת פירושם של פרשנינו, המקשרים גם אזכורים מובהקים פחות ליציאת מצרים.

הנותן בים דרך (מג)

כֹּה אָמַר יְקֹנֵק הַנּוֹתֵן בַּיָּם דֶּרֶךְ וּבַמַּיִם עֲזִים נְתִיבָה: הַמוֹצִיא רֶכֶב נְסוּס חֵיל וְעִזּוֹ יַחְדּוֹ יִשְׁכְּבוּ בַל יִקוּמוּ דַעְכוּ פִּפְשֵׁתָה כְּבוֹ: אֶל תִּזְכְּרוּ רֵאשֻׁנוֹת וְקַדְמֵנוֹת אֶל תִּתְבַּנְּנוּ: הֲנִי עָשִׂה חֲדָשָׁה עִתָּה תִצְמַח הַלּוֹא תִדְעוּהָ אִף אֲשִׁים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בִּישְׁמוֹן נְהָרוֹת: תִּכְבְּדֵנִי חֵית הַשָּׂדֶה תִּנְיָם וּבְנוֹת יַעֲנֶה כִּי נִתְחִי בַּמִּדְבָּר מִיָּם נְהָרוֹת בִּישִׁימֵן לְהִשְׁקוֹת עַמִּי בְּחִירִי: עִם זֶה יִצְרְתִּי לִי תְהַלְתִּי יִסְפְּרוּ:⁷²

פרק מג פותח את פרקי הנחמה בהם הנביא מנבא את חורבן בבל כאות לתשועת ישראל ואפסות האלילים. הפסוקים הנ"ל מאדירים את נפלאות הגאולה העתידה על פני הגאולה הראשונה – "אל תזכרו ראשנות וקדמניות אל תתבננו". יש כאן קישור מובהק בין הגאולה הראשונה והגאולה העתידה, והפעם על דרך המדרג וההשוואה. הנס העתידי יהיה גדול לפחות כמו זה הראשון ויתפוס את מקומו מבחינת חשיבותו.

פסוק טז, המתייחס לניסים הראשונים, 'הראשונות', מתייחסים בפירוש לקריעת ים סוף באמרו "הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה". גם פסוק יז מתייחס לסוסי פרעה שטבעו בים⁷³ תוך שהוא משתמש באותה מטבע לשון המתארת את חיל פרעה בספר שמות (יד, ט):

וַיִּדְרְפוּ מִצְרַיִם אֲחֲרֵיהֶם וַיִּשְׁיִגּוּ אוֹתָם חֲנִיָּם עַל הַיָּם כָּל סוּס רֶכֶב פְּרָעָה וּפָרָשָׁיו וַחֲמִילוֹ עַל פִּי הַחִירָת לִפְנֵי בַעַל צַפֶּן:

ובהמשך בשירת הים (טו, יט):

כִּי בָא סוּס פְּרָעָה בְּרֶכֶבוֹ וּבִפְרָשָׁיו בַּיָּם וַיֵּשֶׁב יְקֹנֵק עֲלֵהֶם אֶת מֵי הַיָּם וּבָנִי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בִּיבֶשֶׁה בְּתוֹךְ הַיָּם:

⁷² ישעיהו מג, טז-כא.

⁷³ בהסבר הנס המתואר בפסוק זה נחלקו הפרשנים. רד"ק סובר כי בנוסף לאזכור הנס שנעשה לישראל בים סוף, הנביא מתאר גם את נס סנחריב, שצבאו שכב ולא קם בשערי ירושלים. לעומת זאת המצודות והמלבי"ם מסבירים שיש שפסוק יז ממשיך בתיאור נס קריעת ים סוף, וכך נראה לי בפשט הדברים, ולכן נקטתי כדבריהם.

האמר לצולה חרבי ונהרתיך אוביש (מד, כו)

כֹּה אָמַר יְקֹנֵק גְּאֲלֶךָ וַיִּצְרַךְ מִבְּטֶן אֲנֹכִי יְקֹנֵק עֵשָׂה כֹּל נֹטָה שָׁמַיִם לְבִדֵי רִקְעַת
הָאָרֶץ מִי אֲתִי מֵאֲתִי: מִפֶּר אֲתוֹת בְּדִים וְקִסְמִים יְהוֹלֵל מְשִׁיב חַכְמִים אֲחֹזֵר
וְדַעְתֶּם יִשְׁפֹּל: מְקִים דָּבָר עֲבָדוּ וְעֵצַת מְלֹאכֵי יִשְׁלִים הָאֵמֶר לִירוּשָׁלַם תּוֹשֵׁב
וְלַעֲרֵי יְהוּדָה תִּבְנֶינָה וְחֲרֻבוֹתֶיהָ אֶקוּמָם: הָאֵמֶר לְצוּלָה חֲרָבִי וְנִהְרַתִּיךָ אֹבִישׁ:
הָאֵמֶר לְכוֹרֶשׁ רַעִי וְכָל חֲפְצֵי יִשְׁלֵם וְלֵאמֹר לִירוּשָׁלַם תִּבְנֶה וְהִיכַל תִּבְנֶה:⁷⁴

סופו של פרק מד פותח את הנבואה, הממשיכה את מגמת הנחמה, לפיה תשועת ישראל תחל לצמוח על ידי כורש. כפתיחה לנבואה הנביא מכריז על ה' ככל יכול ומביא את קריעת ים סוף כדוגמא מובהקת לכך. בניגוד לרוב המובאות האחרות של סיפור יציאת מצריים, אין כאן השוואה של המציאות המובטחת למציאות של יציאת מצרים, אלא שימוש בקריעת ים סוף כתקדים המבטיח בהכרח את מימוש דברי הנביא על בניין ירושלים.

בחרתיך בכור עני (מח א-יא)

הֲרֵאשׁוֹנוֹת מֵאֵז הַגְּדַתִּי וּמִפִּי יֵצְאוּ וְאֲשַׁמְיַעַם פְּתָאִם עֲשִׂיתִי וְתִבְאֲנָה: מִדַּעְתִּי כִּי
קִשָּׂה אֶתָּה וְגִיד בְּרִזָּל עֲרַפְּךָ וּמִצַּחֲךָ נְחוּשָׂה: וְאֶגִּיד לְךָ מֵאֵז בְּטֶרֶם תִּבּוֹא
הַשְּׁמַעְתִּיךָ פֶּן תֵּאמַר עֲצָבִי עָשָׂם וּפְסָלִי וְנִסְפִי צָנָם: שְׁמַעַתְּ חֲזָה כָּלָה וְאֵתָם
הָלֹא תִגִּידוּ הַשְּׁמַעְתִּיךָ חֲדָשׁוֹת מַעֲתָה וְנִצְרֹת וְלֹא יִדְעֶתֶם: עֵתָה נִבְרָאוּ וְלֹא
מֵאֵז וּלְפָנַי יוֹם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם פֶּן תֵּאמַר הִנֵּה יִדְעִיתִי: גַּם לֹא שְׁמַעְתָּ גַם לֹא
יִדְעַתָּ גַם מֵאֵז לֹא פִתַּח אֲזַנְךָ כִּי יִדְעִיתִי בְּגוֹד תִּבְגּוֹד וּפִשַׁע מִבְּטֶן קָרָא לְךָ:
לְמַעַן שָׁמִי אֲאָרִיךָ אִפִּי וְתִהְלֵתִי אֲחַטֵּם לְךָ לְבַלְתִּי הֲכַרְתִּיךָ: הִנֵּה צִנְפָתִיךָ וְלֹא
בְּכֶסֶף בְּחֻרְתִּיךָ בְּכוֹר עֲנִי: לְמַעַן לְמַעַן אֶעֱשֶׂה כִּי אֵיךְ יִחַל וּכְבוֹדִי לֹא אֲחַר לֹא
אֶתֵּן:⁷⁵

פרק מח פותח את התוכחה לאלה המסרבים לשמוע את בשורת הגאולה ואת הקריאה לגולים לצאת מבל. בפתח קריאה זו, מבהיר הנביא שבחירת ישראל⁷⁶ והנאמנות של ה' לישראל לא הייתה על רקע צדקתם של ישראל, שהרי עם ישראל היו עם קשי עורף מקדם, אלא למען שמו. דברים אלה הם למעשה התייחסות ישירה להוצאת ישראל "מכּוֹר הַבְּרִזָּל מִמְצָרִים לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם

⁷⁴ ישעיהו מד, כ-כח.

⁷⁵ ישעיהו מח, א-יא.

⁷⁶ בעמודים 21-22 טוען ראולי (Rowley, 1950) כי ישעיה לא רואה במסורת יציאת מצרים מסורת בחירה. לעניין הבחירה אכן אינה מוטיב מרכזי בהקבלותיו של ישעיהו, אולם מובאה זו מוכיחה כי ישעיהו אכן רואה ביציאת מצרים סיפור בחירה.

נחלה⁷⁷, וליסוד הבחירה העולה בתפילת משה "למה יאמרו מצרים לאמר בְּרָעָה הוֹצִיאֶם לְהַרְגֹּ אֹתָם בְּהָרִים וּלְכַלְתֶּם מַעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה"^{78, 79}.

בחרבות הולכים מים מצור הזיל למו (מת, כא)

**כֹּה אָמַר יְקֹנָק גְּאֻלְךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְקֹנָק אֱלֹהֶיךָ מִלְמַדְךָ לְהוֹעִיל מִדְרִיכְךָ
בְּדַרְכֵיךָ תֵּלֵךְ: לֹא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצּוֹתַי וַיְהִי כִנְהַר שְׁלֹמֹן וְצַדִּיקְתֶּךָ כְּגִלֵי הַיָּם: וַיְהִי
כַחֲזוֹל זֶרַעַךְ וְצִאֲצָאֵי מַעֲיֵיךָ כַּמַּעֲתִיו לֹא יִכְרַת וְלֹא יִשְׁמַד שְׁמוֹ מִלְפָּנָי: צָאוּ מִבְּבֶל
בְּרָחוּ מִכַּשְׂדִּים בְּקוֹל רִנָּה הִגִּידוּ הַשְּׁמִיעוּ זֹאת הוֹצִיאֹהָ עַד קֶצֶה הָאָרֶץ אָמְרוּ
נָאֵל יְקֹנָק עֲבָדוֹ יַעֲקֹב: וְלֹא צָמְאוּ בְּחֶרְבוֹת הוֹלִיכִים מִיַּם מַצוֹר הִזִּיל לְמוֹ וַיִּבְקַע
צוֹר וַיִּזְבּוּ מֵיָם: אֵין שְׁלוֹם אָמַר יְקֹנָק לְרֹשְׁעִים:⁸⁰**

בסופו של פרק מח ישנה קריאה החד משמעית לגולים לצאת מבבל. קריאה זו מלווה בהבטחה שהעולים לא יפגעו – "ויהי כנהר שלמך ... כחול זרעך"⁸¹. כחלק מהבטחה זו הפרשייה מקבילה בין מסע בני ישראל במדבר, במהלכו זכו להגנה והשקייה ניסית, לבין המסע של הבורחים מבבל אשר מובטחים שתהיה להם הגנה והזנה מאת ה'.

הן בגערתי אחריב ים (ג, ב)

**כֹּה אָמַר יְקֹנָק אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוֹת אִמְכֶם אֲשֶׁר שַׁלַּחְתִּיהָ אוֹ מִי מְנוֹשֵׁי אֲשֶׁר
מְכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בְּעוֹנֵיכֶם נִמְכַרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שַׁלַּחְתֶּם אִמְכֶם: מְדוּעַ בָּאתִי
וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֵה הַקְּצוֹר קֶצֶרָה יְדֵי מַפְדּוֹת וְאֵם אֵין בִּי כַח לְהַצִּיל הֵן
בְּנֹעַרְתִּי אַחְרִיב יָם אֲשִׁים נְהָרוֹת מִדְּבַר תְּבֹאֵשׁ דְּגַתָּם מֵאֵין מֵיָם וְתָמַת בְּצָמָא:
אֶלְבִּישׁ שְׁמִים קְדָרוֹת וְשַׁק אֲשִׁים כְּסוּתָם:⁸²**

פסוקים אלו הם חלק מרצף הנבואות על קיבוץ הגלויות ובנין ציון שבפרקים מט-נא. בפסוקים אלה הנביא מביא את טענתו של הקב"ה כמדבר בגוף ראשון. על אף אשמת ישראל ועל אף ספר הכריתות (גירושין) שניתן לישראל, הקב"ה מוכן להשיב את גרושתו. בניגוד למוכנותו של הקב"ה להשיב את אשתו, נראה שישראל, למרות אשמתם, אינם מאמינים שיש בכח הקב"ה לפדותם ולהשיבם אליו. כנגד טענה זו טוען הקב"ה "הקצר קצרה ידי מפדות?" כראיה ליכולותיו מזכיר הקב"ה בראש ובראשונה את קריעת ים סוף באמרו "הן בגערתי אחריב ים".

⁷⁷ דברים ד, כ.
⁷⁸ שמות לב, יב.
⁷⁹ ראוי להדגיש שהמוטיב של הצלת ישראל עבור שם ה' נפוץ ונמצא בין היתר גם בשירת האזינו (דברים לב, כז), וכן בדברי יחזקאל (פרק כ).
⁸⁰ ישעיהו מח, יב-כב.
⁸¹ את הבטחת ה' לעולים ניתן להסביר בנקל על רקע ההנחה הפשוטה המובאת במדרש רבה (וילנא, פרשת לך לך, פרשה לט) - "אמר רבי חייא לפי שהדרך מגרמת לשלשה דברים, ממעטת פריה ורביה, וממעטת את היציאה וממעטת את השם". עם ישראל מופחד מההשלכות של מסע עלייה ערוך, וכתגובה לכך הקב"ה מבטיח לעולים פרוץ, הגנה ורוויה.
⁸² ישעיהו נ, א-ג.

ניתן לומר שאזכור זה לא מכוון לקריעת סוף באופן ספציפי אלא למעשי הבריה והטבע באופן כללי משום שסוף הקטע ודאי מתייחס ליכולות כלליות של הקב"ה בתחומי הטבע ("אלביש שמים קדרות"). למרות זאת, אין לשלול הקבלה רב משמעית, ואין ספק כי הדוגמא ההיסטורית המובהקת להחרבת ים היא קריעת ים סוף, בניגוד למעשה הבריה בו הדגש הוא על כינוס המים ("יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד") ולא על יבוש הים.

הלוא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין (נא, ט)

*עורי עורי לבשי עז זרוע יקנך עורי פימי קדם דרות עולמים הלוא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין: הלוא את היא המחצבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבר גאולים: ופדויי יקנך ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגון נסו יגון ואנחה:*⁸³

פסוקים אלו מסיימים את קובץ הנבואות על קיבוץ הגלויות ובנין ציון שבתוך נבואות הנחמה. בפסוקים אלה הנביא מתפלל ל"זרוע ה'" ומבקש שהקב"ה ישחזר את הגאולה כימי קדם. בקשתו של הנביא מכוונת ישירות לגאולת מצרים המכונים "רהב"⁸⁴ ולגאולה מכף פרעה המכונה "תנין"⁸⁵. עוד מזכיר הנביא בפירוש את החרבת הים על מנת לסלול דרך לגאולים.

אם כן, יש כאן תיאור של הגאולה העתידה כמקבילה לגאולת מצרים, אלא שהפעם הדברים באים תוך תפילה של הנביא בסיכום נבואתו ולא בתור הבטחת הקב"ה. למרות ההבדל שבין הגורם המקביל בין הגאולה העתידה ויציאת מצרים, גם במובאה זו מצרים מובאת כמעין דגם וערובה הנותנת בסיס ויסוד מוצק לתפילתו של הנביא ולאפשרות מימושו.

מצרים ירד עמי בראשונה (נב)

הנבואה שבפרקים נא-נב מדגישה את היותו של ה' מנחם ישראל וגואלו, ואת המסקנה העולה מכאן שאל לישראל לפחד מפני אויביו, אלא לבטוח בה' ולהתעורר לקראת הגאולה. בפרק נ"ב הנביא מתייחס לשחרור ישראל ממשעבדיהם ולבסוף מתאר את ה' כהולך לפני בני ישראל ואחריהם.

פי כה אמר יקנך חנם נמפרתם ולא בכסף תגאלו: פי כה אמר אדני יקנך מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם ואשור באפס עשקו: ועתה מי מה לי פה

⁸³ ישעיהו נא, ט-יא.

⁸⁴ מצרים מכונה רהב בדברי הנביא בפרק ל, בתהלים פז, ד ובאיוב כו, יב. ע. חכם עומד עוד על משמעותו של 'רהב' כישר של ים' בימי בראשית, שבקש להציף את העולם מים, וישר של מצרים' בימי יציאת מצרים. ראה: פירוש דעת מקרא לספר ישעיהו נא, ט.

⁸⁵ כאמור ביחזקאל כט, ג "הנני עלין פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר אמר לי יארי ואני עשיתני".

**נָאֵם יְקֹנֶק כִּי לָקַח עִמִּי חַנָּם מִשְׁלוֹ מִשְׁלֵיו יְהִילֵלוּ נְאֻם יְקֹנֶק וְתִמְיֵד כָּל הַיּוֹם
שְׁמִי מִנְאֶעַץ:**⁸⁶

בפסוק ד דלעיל הנביא משווה את גלות אשור⁸⁷ לגלות מצרים, אלא שגלות אשור חמורה יותר. בניגוד לגלות מצרים אליו עם ישראל ירדו מרצון בתור גרים, אשור עשקו את ישראל בחנם.⁸⁸

**סוּדוֹ סוּדוֹ צָאוּ מִשָּׁם טָמְא אֶל תִּגְעוּ צָאוּ מִתּוֹכָה הִבְרוּ נְשָׂאֵי כְּלֵי יְקֹנֶק: כִּי לֹא
בְּחַפְזוֹן תִּצְאוּ וּבְמִנוּסָה לֹא תֵלְכוּן כִּי הֵלֵךְ לַפְּנִיכֶם יְקֹנֶק וּמֵאֲסַפְּכֶם אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל:**⁸⁹

בפסוקים אלו הנביא קורא לעם לצאת מהגלות. בהמשך להשוואת הגלויות שבתחילת הפרק, הנביא ממשיך בהשוואה, אלא שהפעם נוגע באופן היציאה. ביציאת מצרים עם ישראל יצא בחפזון ואילו ביציאת אשור העם נקרא לצאת בנחת משום שהי' הולך לפניהם ואחריהם. הגנה זו של הקב"ה מזכירה אף היא את יוצאי מצרים שזכו להגנתם של עמוד האש ועמוד הענן.⁹⁰

ויזכר ימי עולם משה עמו (סג)

**וְהִמָּה מְרוֹ וְעֵצְבוֹ אֶת רוּחַ קְדָשׁוֹ וַיְהַפֵּךְ לָהֶם לְאוֹיֵב הוּא נֶלְחַם בָּם: וַיִּזְכֹּר יָמֵי
עוֹלָם מֹשֶׁה עָמוֹ אֵיךְ הִמְעָלַם מֵיָם אֶת רַעֲיָ צֵאוּ אֵיךְ הִשָּׂם בְּקִרְבּוֹ אֶת רוּחַ
קְדָשׁוֹ: מוֹלִיךְ לְיָמִין מֹשֶׁה זָרוּעַ תִּפְאַרְתּוֹ בּוֹקֵעַ מֵיָם מִפְּנֵיהֶם לַעֲשׂוֹת לוֹ שָׁם
עוֹלָם: מוֹלִיכֶם בְּתַהֲמוֹת פְּסוּס בְּמִדְבָּר לֹא יִכְשְׁלוּ: כְּבָהֳמָה בְּבִקְעָה תִּכְדֹּד רוּחַ
יְקֹנֶק תִּגְיַחְנוּ כֹּן נִהְגַּתְּ עִמָּן לַעֲשׂוֹת לָךְ שָׁם תִּפְאַרְתְּ: הִבֵּט מִשְׁמַיִם וַיֵּרָא מִזְבֵּל
קְדָשְׁךָ וְתִפְאַרְתְּךָ אֵיךְ קִנְאַתְךָ וַיִּגְבֹּדְתָּךְ הַמּוֹן מֵעֵינַי וַיִּרְחַמְתִּיךָ אֵלַי הַתְּאַפְּקוּ:**⁹²

פרקים סג-סד מתכנסים לחתימת הספר, ובהם יש תחינה של הנביא על ימי החורבן. התחינה פותחת בטובות שעשה ה' לעמו, ובה נאמר שגם כאשר ה' נלחם בישראל בעקבות חטאיו, הריהו זוכר את אהבתו ואת נפלאותיו שעשה בימי קדם, בצאת ישראל ממצרים. הנביא מזכיר את משה, מנהיגי העם, היציאה ממצרים, קריעת הים, השכינה בעם ישראל וההנחייה במדבר. בעקבות זכרון זה של הקב"ה הנביא מפלל להשבת רחמי ה' לישראל.

⁸⁶ ישעיהו נב, ג-ה.

⁸⁷ בהזדמנות זו יש להעיר שכינוי הגלות כ"גלות אשור" הוא כינוי ראוי אף אם לא נפרש שאשור הוא כינוי לבבל כדברי הרד"ק. מסעות אשור בארץ ישראל סימנו הן את חורבן ישראל וגלות השבטים והן את תחילת חורבנה של ממלכת יהודה וגלות בניה. את נבואות ישעיהו בחציו הראשון הכוללת תיאורי גלות בארבע כנפות הארץ יש להסביר על רקע זה.

⁸⁸ דברים אלה תואמים את פירושו של רש"י על אתר. הרד"ק מפרש את הפסוק כהשוואה מלאה בין מצרים ששעבדו את ישראל שלא בצדק (משום שירדו למצרים בסך הכל לגור), לבין אשור ששעבדו את ישראל למרות שלא היו בני מלחמתו.

⁸⁹ ישעיהו נב, יא-יב.

⁹⁰ שמות יד, יט-כ.

⁹¹ ד"ר יעל ציגלר: ראוי לתשומת לב שסיפור יציאת מצרים מתואר בספר ישעיה כגאולה ברמה נחותה (כמו בשימושו במושג של חיפזון).

⁹² ישעיהו סג, י-טו.

השימוש ביציאת מצרים בפסוקים אלו מהווים מושא לגעגוע וסמל לעתיד, עת שהי יפדה את העם מגלותו וישיבו אליו.

כהמשך לתפילתו של הנביא, הנביא מתפלל שהי יתגלה כשם שנגלה בימי קדם:

*היינו מעולם לא משלת בם לא נקרא שמך עליהם לוא קרעת שמים ירדת
מפני הרים נזלו: נקדח אש המסים מים תבעה אש להודיע שמך לצריך מפני
גוים ירגזו: בעשותך נראות לא נקנה ירדת מפני הרים נזלו: ומעולם לא
שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחפה לו:⁹³*

הפרשנים הקלאסיים על אתר (רש"י, רד"ק מצודות) עומדים על כך שהנביא מזכיר כאן את ההתגלות במעמד הר סיני, ומקווה לחידוש ושחזור ההתגלות הראשונה. אין ספק כי הקישור של הפסוקים למעמד הר סיני נובע הן מתוכנם ואולי אף יותר מהקשרם. כפי שראינו לעיל, תפילתו של הנביא בפסוקים אלו נושאת זיקה ישירה ליציאת מצרים. עוד ניתן לומר כי אזכור הפועל "קרעת" בפסוק מעורר אותנו להקשר של יציאת מצרים על ידי אזכור הקריעה המפורסמת, הלא היא קריעת הים.

ממצאים

סיכום המופעים לפי סדר הפרקים

פרק	מיקום כרונולוגי	תוכן האזכור	מודל/תקדים
ד	דורו של עוזיה	הענן והאש	מודל
ט	דורו של אחז	שבט הנגש (השוואת השעבוד לאשור לשעבוד למדין ומצרים).	"
י	מפלת אשור ותשועת יהודה (במסע סנחריב)	בדרך מצרים	תקדים
יא	"	קיבוץ הגלויות כאשר היתה לישראל ביום עלותו ממצרים	מודל
יט	משא מצרים	נגף ורפא	"
כו	חזיון חורבן ותשועה לקרת מסע סנחריב	לך עמי בא בחדריך	"
ל-לא	נבואה על הצלת ירושלים מידי צבא	השיר יהיה לכם כליל התקדש חג	"

⁹³ ישעיהו סג, יט – סד, ג.

	סנחריב		
לה	"	כי נבקעו במדבר מים	"
מב	נבואות הנחמה	והולכתי עורים בדרך לא ידעו	"
מג	"	הנותן בים דרך	תקדים
מד	"	האומר לצולה חרבי ונהרתיך אוביש	"
מח	"	בחרתיך בכור עני	"
מח	"	בחרבות הולכים מים מצור הזיל למו	"
נ	"	הן בגערתי אחריב ים	"
נא	"	הלא היא המחצבת רהב מחוללת תנין	"
נב	תפילת הנביא	מצרים ירד עמי בראשונה	"
סג	תפילת הנביא	ויזכר ימי עולם משה עמו	"

סיכום הממצאים

מהסקירה דלעיל בולטים מספר ממצאים:

1. התאמה יחסית בין השלב בספר ובין מטרת אזכור יציאת מצרים על ידי הנביא (מודגש בעזרת הצבעים השונים בטור השמאלי בטבלא).
2. רוב האזכורים מכילים אלמנטים מגאולת מצרים דווקא ולא משעבוד מצרים.
3. הנביא 'דורש' את פסוקי יציאת מצרים, ומדגיש מספר מוטיבים מסיפור יציאת מצרים (כדוגמת העל טבעיות, התהליך, השארית, והסתר הפנים).

הפרק הבא ידון בממצאים אלה.

מבנה ומשמעות

בפרק זה אציג תובנות בתחום מבנהו של ספר ישעיהו ומשמעויות נוספות העולות מהשימוש שספר ישעיהו עושה בסיפור יציאת מצרים.

שני שלבים בספר ישעיהו

כאמור בהקדמה, ניתן לחלק בין התוכן בחציו הראשון של ישעיהו לתוכן שבפרקי הנחמה. בחציו הראשון של הספר נבואותיו של ישעיהו הן בעלות אופי מקומי וקונקרטי, ואילו נבואות הנחמה נושאות אופי א-היסטורי. בקריאה כוללת של הספר ניתן לקבוע שיש כאן מהלך נבואי אחד הפותח בבניה של חזון הגאולה השנייה. לאחר בנית החזון הנביא חווה את שברו של החזון, ובפרקי הנחמה באים כתגובה נבואית לשבר החלום.

במבט על של הסקירה בפרק הקודם ברור כי ההקבלה ליציאת מצריים מלווה את הטון המרכזי של הספר בכל שלב ושלב. רוב המובאות שבחלק הראשון עושות שימוש ספציפי ביציאת מצרים להתמודדות עם המציאות הפוליטית העכשווית מולה ניצב ישעיהו. התקדים שביציאת מצרים והמוטיבים הנגזרים ממנו מאששים את דברי הנביא בכל שלב ושלב.

לעומתם, רוב המובאות שבחלקו השני של הספר משמשות לעידוד שומע הנבואות, הוא היהודי הא-היסטורי השומע את נבואות הנחמה בבית הכנסת בשבועות לאחר תשעה באב. בסיטואציה זו סיפור יציאת מצרים משרה בטחון ואמונה בגאולה דומה שתבוא. היהודי ממשיך לסחוב איתו את מגילת ישעיהו החתומה במנהרת ההיסטוריה החשוכה, אך יודע שסוף דברי הנביא לא לשוב ריקם.

החלק השני של הספר בעצם לוקח את הדמיון של גאולת ישעיהו ליציאת מצרים ומבהיר כי ה'שבלונה' שישעיהו צייר תקפה גם הרבה לאחר זמנו. אמונה זו ממשיכה וחייה בבית מדרשו של ישעיהו וחזקיהו עד היום הזה.⁹⁴

⁹⁴ חילוק דומה לזה עשה י' הופמן (הופמן, תשמ"ג) המחלק בין ישעיהו בן אמוץ שעשה שימוש רב בהקבלות היסטוריות ובפעמים בודדות רמז ליציאת מצרים, לבין ישעיהו השני שעושה אנאלוגיה ברורה של יציאת מצרים לגאולה העתידה. לדבריו מעמדה של מסורת יציאת מצרים נקבע אצל ישעיהו השני לא משום חשיבותה התיאולוגית, העומדת בפני עצמה, אלא בתוקף הנסיבות המיוחדות; משום כך רק אספקט אחד במסורת זו מוטעם אצלו - הדרך הנוחה במדבר והניסים הקשורים בה החל מבקיעת ים סוף. עוד מוסיף הופמן שהמוטיבים של המדבר שיהפוך לנהר או לגן פורח, הים שיבקע וכו' - כל אלה באים להראות שה' הוא כל יכול והוא ישתמש בתכונה זו על מנת להושיע את

שכיחות השימוש באלמנט הגאולה

אחד הממצאים הבולטים העולים מהסקירה בפרק הקודם הוא השימוש הרב שהנביא עושה דווקא במוטיבים הקשורים לגאולת מצרים. עושה שימוש באלמנטים אחרים הקשורים ליציאת מצרים כדוגמת הברית, השעבוד, המכות, או מצב עם ישראל טרום הגאולה הסמעטים יחסית.⁹⁵ ממצא זה בולט במיוחד בלימוד משא מצרים בפרק יט. היינו מצפים שנביא המרבה להשתמש במוטיב של יציאת מצרים יעשה שימוש משמעותי ונרחב באלמנטים מסיפור יציאת מצרים שנבואתו על מצרים עצמה. למרבה הפלא, בכל הפרק כולו יש רק אזכור אחד של מכות מצרים וגם הוא לא מובהק.

השוואה נוספת המבליטה את ממצא זה על דרך הניגוד הוא השימוש שעשו נביאים אחרים באלמנטים שונים העולים מסיפור יציאת מצרים. בניגוד לישעיהו המתמקד בגאולה, ירמיהו ויחזקאל מדגישים דווקא את מוטיב הברית שביציאת מצרים. בפרק כ' בספר יחזקאל הנביא מצביע על מצבם העגום של עם ישראל במצרים ועל קשיות ערפם במדבר כדי להדגיש את בחירת ישראל דווקא 'למען שמו'⁹⁶.⁹⁷ מנגד, ירמיהו מתאר רבות את ברית יוצאי מצרים⁹⁸ ומדגיש דווקא את נאמנות ישראל לאביהם שבשמים בהזכירו את "לכתך אחרי במדבר"⁹⁹, ואת ההדדיות בקשר שבין ישראל ואלוקיו במשל אזור הפשתים¹⁰⁰.

אם נקבל את המסקנה דלעיל כי מטרתו המרכזית של הספר כמכלול, מלבד הסיפור ההיסטורי הספציפי של ירושלים במאה השמינית לפנה"ס, היא לספר את סיפור חלום הגאולה ושברו ולעודד את הקורא לא לנטוש את החלום, נקל להסביר את ריבוי השימוש דווקא באלמנטים מתוך גאולת

ישראל. דגש זה על יכולתו של האל להושיע מובן יפה על רקע כלל נבואותיו של ישעיהו השני. הציר המרכזי של נבואותיו הוא לשכנע את העם שהגאולה קרובה, ואין היא כרוכה בקשיים מרובים.

⁹⁵ אם כי ניתן להצביע על "שבט הנגש" (ט, ג) כאזכור השעבוד, ועל "נגף ורפא" (יט, כב) ו"זרם אבן ברד" (ל, לא) כאזכור המכות

⁹⁶ מפי הרי' אמנון בזק שמעתי סיכום של שלשה מניעים לבחירת ישראל וגאולת ישראל בתנ"ך:

1. "לכתך אחרי במדבר" – ברית המבוססת על מעשים חיוביים של עם ישראל. הופעות של קשר זה אנו מוצאים בעיקר בספר ירמיהו ובפרשת נצבים.

2. זכות אבות – ברית זו מבוססת בעיקר על הברית עם האבות וזקפת את זכות האבות לדורות הבאים בעם ישראל. בהקשר זה יש להזכיר את הבריתות של האבות בספר בראשית, את הזכירה שבפרשת בחוקותי (ויקרא כו, מב), את הסיבה לכניסה לארץ בפרשת עקב (דברים ט, ה).

3. "למען שמו" – ברית זו מבוססת על ההחלטה של הקב"ה לאסוף את ישראל אליו כמתואר ביחזקאל כ, בפרשת האזינו ובפרשת המרגלים.

הרי' י. מדן קושר לשלש יסודות אלו את הברייתא בבבלי תענית (לא). "יפיפיות שבהן מה היו אומרות - תנו עיניכם ליופי, שאין האשה אלא ליופי. מיוחסות שבהן מה היו אומרות - תנו עיניכם למשפחה, לפי שאין האשה אלא לבנים. מכווערות שבהם מה היו אומרות - קחו מקחכם לשום שמים, ובלבד שתעטרונו בזהובים".

⁹⁷ ראה עוד במאמרו של א' וייזר (וייזר, תשי"ז) העומד על כך בפרק 'יציאת מצרים בדברי יחזקאל'.

⁹⁸ ראה: ירמיהו ז, כב-כג. יא, ג-ה. לד, יג-יד. לא, לא-לג. וראה עוד בפרק 'יציאת מצרים בדברי ירמיהו' (וייזר, תשי"ז).

⁹⁹ ירמיהו ב, ב.

¹⁰⁰ ירמיהו יג, א-יא.

מצרים. סיפור גאולת מצרים הוא המניע המרכזי לאמונת חלום הגאולה, בהיותו התקדים ההיסטורי המובהק ביותר לגאולה וסיפור היצירה של עם ישראל.

לו מטרת הנביא הייתה לבשר לעמו כי ההיסטוריה חוזרת על עצמה ותו לו, וכי תבנית הגלות והגאולה תתפוס את צורתה של גלות מצרים וגאולתה, היה עליו לעמוד על כל השלבים, הן של הגלות והן של הגאולה. ברור אם כן, כי מטרתו הראשית של הנביא בספר ישעיהו היא לבשר את הגאולה ולהבהיר את התנאים בהם העם צריכים לעמוד על מנת שהיא תתממש.

עוד ייתכן כי דווקא הקריאה לשיבה ולגאולה מתוך המשבר היא משימה מאתגרת יותר המצריכה יכולות רטוריות גבוהות יותר. הנביא פורט על נימי הנפש הלאומיים וההיסטוריים דווקא במקום שבו הוא צריך חיזוק ובו צעקה על ההווה לא תשיג את המטרה.

מרכזיות יציאת מצרים במורשת ישראל לדורותיו

סקירת אזכורי יציאת מצרים בספר ישעיהו אינה מותירה ספק כי שומעי לקחו בכל הדורות ראו בסיפור יציאת מצרים אירוע היסטורי מרכזי ומכונן. דברים אלו אמורים הן לגבי שומעיו במאה השמינית לפנה"ס (ירושלים של עוזיהו, אחז וחזקיהו) והן לגבי שומעיו בכל הדורות כולם. אמנם היל כבר הפריכה את דברי קודמיה שטענו כי אין אזכור של יציאת מצרים בחלקו הראשון של ספר ישעיהו, אך האזכורים שהוספתי כאן, ובעיקר השימוש הברור בפסח מוסיפים לטענה כי הספר עושה שימוש נרחב ביציאת מצרים אף בחלק הראשון.

אמנם לעיתים האזכורים בחלקו השני של הספר הם מובהקים יותר, אך את מובהקות זו יש לייחס לאופי הפרקים ותכנם. כאמור לעיל, מגמתו של הספר ושל אזכורי יציאת מצרים בסופו של דבר היא להשריש את תודעת הגאולה, ממילא אין פלא שהחלק השני רווי בדימויים מובהקים יותר היות וחזון הגאולה נפרץ בו יותר מאשר בחלקו האחרים של הספר. אי לכך, אין פלא שפרקים אלו רוויים יותר באזכורים של יציאת מצרים והמסע במדבר.

אין באזכורים כדי להוכיח ששומעי לקחו של ישעיהו הכירו את הפסוקים המתארים את יציאת מצרים כפי שמופיעים בחומשי התורה, אך את השערה זו ניתן להוכיח בנקל מההקבלות שעושה ישעיהו בפרקים ב-ד ובפרק לא לפרשיות בספר דברים.¹⁰¹ אם כן, ניתן לשער בביטחון כי האליטה

¹⁰¹ ישעיהו דורש את פרשיית המלך בפרק ב,ז וכן בפרק לא פסוק ג ופסוק ז. את איסור עבודה זרה ישעיהו דורש בפרק ב פסוק יג. את פרשיית בחירת השופטים ישעיהו דורש בפרק ג פסוקים א-ג. הקבלה לפורענות בפרשת בחוקותי יש בפרק ד פסוק א. עוד ניתן לראות את הפסוקים האחרונים של פרק ג כיונקים מפרשת אשת יפת תואר. בפרק ד פסוקים ב-ג יש השוואה של הצלת ירושלים לפרשת ביכורים.

הירושלמית אליה כיוון ישעיהו את דבריו הכירה היטב את סיפור יצירת מצרים ואת פרשיות התורה המתארות אותה.

סיפור יציאת מצרים היווה כנראה החלק המרכזי בתודעתם הלאומית של ישראל ויהודה, והיה סיפור העצמאות, וסיפור האבות המייסדים של ממלכות ישראל ויהודה.¹⁰² אין פלא אפוא שכאשר הנביא חפץ לתאר את מפלת הממלכה ושעבודה לאימפריה זרה, לראשונה בתולדותיה, הנביא נצרך לתקדים המרכזי והיחיד שקיים עד אז, של מגורי בני ישראל במצרים ושעבודם.

ישעיהו כנביא דרשן

ישעיהו הוא ראש וראשון לבית מדרש של נביאים ש'דרשו את פסוקי התורה'. עובדה זו בולטת ביחידת הנבואה בפרקים ב-ד הדורשים במפורש פרשיות מספר דברים⁹⁶, והן מהאזכורים הרבים של יציאת מצרים. אזכורים כגון אזכור הסוכה בפרק ד, הדגשת הבחירה בפרק מח, אזכורי פסח בפרקים כו ובפרקים ל-לא, ממחישים את העובדה שישעיהו לא משתמש בסיפורי יציאת מצרים רק כאלמנט רטורי, אלא גם מאיר אותם באור משלו ומפרש אותם בהקשר שבהם מובאים בנבואה.¹⁰³

מוטיבים של הגאולה הנגזרים מסיפור יציאת מצרים¹⁰⁴

כעת אעמוד על כמה מוטיבים מרכזיים העולים בדברי ישעיהו מתוך ההקבלה של הגאולה הראשונה לגאולה האחרונה¹⁰⁵. במקרים רבים אין מדובר על מוטיבים הנגזרים באופן בלעדי מיציאת מצרים, אלא על מוטיבים כלליים בספר ישעיהו המוצאים את ביטויים גם בהקבלה ליציאת מצרים.

גאולת מצרים כאב טיפוס לגאולות כולן

ראשית, לפני פריסת המוטיבים המשותפים ליציאת מצרים ולגאולה אליה מתייחס ישעיהו יש להבהיר שישעיהו ראה את יציאת מצרים כאב טיפוס לכל הגאולות כולן. התבנית של גאולת מצרים היא גם תבנית וסדר הגאולה האחרונה. לאור הבנה זו ברור מטרת האזכורים הרבים של

¹⁰² דברים אלו אמורים בניגוד למסקנתה של י. אמית (אמית, תשמ"ז) המצביעה על שוליותה של מסורת יציאת מצרים בעקבות קריאתה בספר דברי הימים.

¹⁰³ על עובדה זו עמד רבות הר' י. בן נון בשיעוריו, וטען להמשך דרכו של ישעיהו בדבריהם של מיכה, נחום, חבקוק וצפניה שהם 'תלמידיו' של ישעיהו, באופן עקיף או ישיר. על דברי הנבואה כפירוש לדברי התורה עמד גם מ.צ. סגל (סגל, תשי"ב) עמוד ה' ואילך.

¹⁰⁴ הדברים בפרק זה שאובים בעיקר משיעוריו של הרב יואל בן נון על ספר ישעיהו ששמעתי בעל פה וכן על מקורות נוספים שיובאו במקומם.

¹⁰⁵ כאן 'אחרון' בהוראתה התנכית היינו "הבא".

יציאת מצרים בספר אינם לשם השוואה לירית גרידא ומטרתם לצייר את הגאולה הצפויה באותם קווים של גאולת מצרים. אמירה זו גם מחדדת את ההבנה שהמוטיבים המרכזיים בגאולה העולים מדברי ישעיהו שאובים ישירות ממהלך הדברים ביציאת מצרים.

אין ספק כי ישעיהו עושה שימוש נרחב ביותר בסיפור יציאת מצריים ומהווה אבן דרך משמעותית בהתפתחות רעיון 'השבילונה' של הגאולה, לפיה הגאולות כולן דומות, כאילו נוצקו לתוך תבנית אחת, אך תפיסה זו אינה ייחודית דווקא לספר ישעיהו. ישעיהו והנביאים היו מהראשונים שהניחו את היסודות לתפיסה זו שאת המשכה אנו פוגשים בדברי רבותינו הראשונים והאחרונים.¹⁰⁶

לאחר הבנת עקרון זה ניתן לפרוס את המוטיבים המרכזיים של הגאולה המופיעים בדברי ישעיהו, המשותפים ליציאת מצרים ולגאולה העתידה בדברי ישעיהו. בכך יעסוק המשך הפרק.¹⁰⁷

על טבעיות ומעורבותו הישירה של הקב"ה בגאולה

האלמנט הבולט ביותר בכל השלבים של יציאת מצרים והביאה לארץ הוא הנס הגדול ומעורבותו הישירה של הקב"ה בתהליך. בניגוד למגמה הבולטת בכניסה לארץ של מעבר מקיום ניסי לקיום טבעי (בולט בתיאור המלחמות בספר יהושע), יציאת מצרים והקיום במדבר הוא ניסי. החל ממכות מצרים, דרך קריעת ים סוף וכלה בהולכת עם ישראל במדבר, בהגנה עליו ובסיפוק צרכיו.¹⁰⁸ מעורבותו הישירה של הקב"ה בולטת במכות מצרים ובמיוחד במכת בכורות, בשליחות הישירה של משה אל פרעה, בהולכה במדבר (בפרשיית הולכת העם על ידי הענן, במדבר ט), בפרשיות המים, המן השלו ועוד כהנה וכהנה.

¹⁰⁶ המקום הראשון בו אנו עדים לציור סכמטי של גלות וגאולה שאינה תלויה בזמן ספציפי היא בפרשת נצבים (דברים כט – ל). ראשיתה של ההשוואה בין גאולת מצרים לבין הגאולות הבאות הוא בנביאים (ישעיהו יא טז-טז, כג, יב-יג, ירמיהו ב, ד. לא א. ל-לג. יחזקאל לו כד-כח. מיכה ז, ט). עקרון זה מופיע גם במדרשים (קהלת רבה פרשה א - "רבי ברכיה אמר בש"ר יצחק כגואל ראשון כך גואל אחרון...") וכן בפסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פיסקא ה - החדש הזה. מדרש תנחומא (ורשא) פרשת עקב סימן ז - "וכמה ימות המשיח רבי עקיבא אומר ארבעים שנה כשם שעשו ישראל במדבר". שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ב - "כך הקדוש ב"ה קפץ ממצרים לים ומים לסיני ומסיני לעתיד". תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יא עמוד א "בניסן נגאלו, בניסן עתידין ליגאל" (ובדברי רבותינו הראשונים) (ספר האמונות והדעות לר' יהודה הלוי מאמר ח) ובדברי הוגי זמנינו (ראיה קוק אורות התחיה פ ל, בן נון, ארבע גאולות ותהליך הגאולה, תשס"ט). (גורן ש', תשנ"ו) בעמוד 303 קושר הרב קורן את מחלוקת בית שמאי ובית הלל במשנה פסחים (י,ו) לעקרון זה-). לסיכום העקרון ראה מאמרו של שלמה ויסבליט (ויסבליט, יציאת מצרים כאבטיפוס לגאולה העתידית וכמושא הזדהות לאומית, תש"ס).

¹⁰⁷ עקרון זה בולט גם במחקר התנ"ך בעולם. בניגוד למקורות היהודיים בהם העיקרון מובא כעקרון אמוני שמקורו במקרא, מחקר התנ"ך רואה בו עקרון פרשני. ראה: Howard (1969), Anderson (1962), Zager (1987), Zakovitch (1991), Sungsoo (1982).

¹⁰⁸ ראה: עסיס (תשס"ה).

ספר ישעיהו מדגיש גם הוא את העל-טבעי ואת האלמנט הניסי שבגאולה ובקיבוץ הגלויות. אמנם מסתבר שרוב דבריו נאמרו על דרך המשל והדימוי¹⁰⁹, אך הדימוי הניסי בא להדגיש את תפקידו של הקב"ה בתהליך הגאולה ואת העובדה שהגאולה כלל לא ברורה מאליה.

כמעט ואין תיאור גאולה בספר ישעיהו שנעדר ממנו המרכיב הניסי המובהק. ניתן לציין בנקל מספר מוקדים בהם ישעיהו קושר את הגאולה הניסית ליציאת מצרים. המובהק ביותר הוא פרק ל' המתאר את כך גאולת אשור בקווים ניסיים בקישור ישיר ליציאת מצרים. כמו כן ניתן לציין את תיאור הענן האש והסוכה שבפרק ד', וכן את תיאור הניסי של קיבוץ הגלויות בפרק מב המצויר בקווים של קריעת ים סוף ועוד ועוד.

האקטיביות של הקב"ה בתהליך הגאולה בניגוד לפסיביות של עם ישראל מתואר אף הוא בקווים של יציאת מצרים. ניתן להצביע על מוטיב זה ברוב המובאות שבפרק הקודם. בתור דוגמאות ספורות ניתן לציין את הפסוקים בפרק יא, יא-טז שכל כולם תיאור יד ה' המחוללת את הגאולה "כאשר היתה לישראל ביום עלותו ממצרים. עוד ניתן להצביע על הציווי "לך עמי בא בחדריך" בפרק כו המתאר את דרישת הנביא להכנס לבית מבפני ה' היוצא ממקומו להנקם מהאיוב, בהקבלה מוחלטת למכת בכורות. עוד בפרק מב ניתן לראות שה' הוא המוליך את עמו ה'עור' בדרך לא ידעו תוך הקבלה להחרבת הים וההולכה במדבר, ואלה רק חלק מהדוגמאות.

דמות המשיח בישעיהו – "צדק מתניו ואמונה אזור חלציו"

לאור תפיסה ניסית זו נקל להבין את עמדת ישעיהו בהבנת תפקידו של המשיח. בניגוד למיכה, התופס את המשיח כמלך לוחם, בדומה לדוד המלך, ישעיהו רואה במשיח שופט צדק. אליבא דישעיהו תפקידו של הקב"ה הוא לחולל את הגאולה ואילו תפקידו של המשיח הוא לשפוט בצדק דלים בתוך המציאות המתוקנת.¹¹⁰

השירה

לאור תיאור הנס הגדול ומרכזיותו של הקב"ה בתהליך הגאולה ניצבת הדרישה של הנביא לשירה, המכירה בחסד הגדול שהקב"ה עשה עם עמו. החשיבות שישעיהו רואה בשירה בולטת הן בפרק יב המסכם את התשועה מהפורענות בשירה, והן בפרקים כו-כז המשלבים בתוך תיאור הפורענות,

¹⁰⁹ הרמב"ם בהלכות מלכים יב,א ובמורה נבוכים ג, יא מסביר את הפסוק "וגר זאב עם כבש כאלגוריה, וכך דעתו לגבי כל דברי הנביאים באופן כללי, וכך גם רוח דבריו בהקדמתו לפרק חלק. הראב"ד בהלכות מלכים (שם) חלק עליו עקרונית והסביר כפשוטו את הפסוק "וגר זאב עם כבש" וקשר אותו להבטחת התורה בפרשת בחוקותי - "והשבתני חיה רעה מן הארץ".

¹¹⁰ על מחלוקת זו ראה: רביב (תשמ"ג), באמרו של יוסי אליצור שטרם ראה אור, וגם בספרו של הר' בני לאו על ספר ישעיהו שטרם ראה אור.

את השירה על הגאולה העתידה. בפרקים אלו ישעיהו מציב את השירה כשיאה של הגאולה, וכדרישה מאת העם כתנאי להשלמת הגאולה. הדרישה לשירה ניכרת גם בדברי הנביא בפרק ל' באמרו "הַשִּׁיר יְהִי לְכֶם כְּלִיל הַתְּקֵדֶשׁ חַג וְשִׁמְחַת לִבָּב כְּהוֹלֵךְ בְּחֻלְלִיל לְבֹא בְּהַר יְקִיָּק אֶל צוּר יִשְׂרָאֵל"

כשלונו של חזקיהו בתחום השירה זועק מתוך הניגוד שיש בין פרשיית הצלת חזקיהו מחליו ופרשיית הצלת ישראל מסנחריב. בעוד שחזקיהו שר בקומו ממיטת חליו¹¹¹, בהצלת ירושלים מיד סנחריב השירה נעדרת. ניגוד זה מפורש בדברי המדרש:

*ביקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיהו משיח, וסנחריב גוג ומגוג. אמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך - לא עשיתו משיח, חזקיהו שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך - תעשהו משיח? לכך נסתתם.*¹¹²

מעצם הקישור שהנביא עושה בין יציאת מצרים והגאולה העתידה, מתבקש כי תהיה דרישה לשירה אף בגאולה העתידה. מעבר לכך, ההקשר של השירה בפרק י"ב, הבאה אחרי תיאור ניסי גאולת אשור בדומה לניסי יציאת מצרים, ובנוסף הדרישה בפרק ל' כי השיר יהיה כשיר כליל התקדש חג, היינו חג הפסח, מהווים מקורות מפורשים המקשרים את הדרישה לשירה עם שירת יוצאי מצרים, היא שירת הים.

במקום זה ראוי לציין שהעובדה שחזקיהו מפגין יכולת שירית יוצאת דופן בקומו מחליו, ובוחר לא לעשות בה שימוש לאחר ההצלה מסנחריב אומרת דרשני.¹¹³

התהליך שבגאולה

אין צורך להוכיח את קיומו של תהליך ביציאת מצרים. אמנם שבירת מוטות מצרים מתרחשת ברגע אחד "כחצת הלילה"¹¹⁴, אולם ברור כי תהליך הגאולה המתחיל במעמד הסנה מסתיים רק כעבור עשרות שנים בכניסה לארץ ישראל, ואף בכניסה לארץ לא הגיעו עם ישראל אל המנוחה והנחלה.¹¹⁵

¹¹¹ ישעיהו לח.

¹¹² תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, פרק חלק, דף צ עמוד א.

¹¹³ מורי הר' יואל בן נון בשיעוריו עמד על מורכבות ההצלה מסנחריב שהייתה כרוכה בחורבן השפלה כולה כסיבה לקושי בשירה על ההצלה מסנחריב ואכמ"ל.

¹¹⁴ שמות יא, ד.

¹¹⁵ מורי הר' יואל בן נון קושר את התהליך שבגאולה לארבע לשונות גאולה (בן נון, ארבע גאולות ותהליך הגאולה, תשס"ט).

מטרת התהליך הינה ההתאמה של הגאולה לטבע האנושי, המקבל רק שינויים איטיים ומדורגים. תקופת המדבר נועדה לאפשר מעבר מעבדות במצרים לחירות בארץ תוך עליות וירידות, הצלחות וכשלונות. חטאי עם ישראל במדבר מבהירים כי לא הייתה כל אפשרות אנושית להיגאל בזמן כה קצר. החידוש הגדול בתהליך הגאולה הוא שהקב"ה מתאים את הנהגותיו לטבע האנושי ולא בוחר באפשרות המתבקשת – לשאת את עם ישראל ממצרים על כנפי נשרים הישר לממלכה עצמאית בארץ ישראל, דרך ארץ פלשתים – "כי קרוב הוא".

ישעיהו מציג את הגאולה כתהליך הדרגתי באופן מובהק בכמה מקומות. בנבואה על מפלת אשור ותשועת ישראל שתחילתה בפרק י פסוק ה וסופה בפרק יב פסוק ו', ישעיהו פורס את השלבים השונים של תהליך הגאולה כאשר כל שלב זוכה בפסוקים עצמאיים. ניתן להציע הקבלה חלקית בין שלבי הגאולה בפרקים אלה לשלבי גאולת מצרים כדלהלן:

שלבי גאולת מצרים	שלבי הגאולה בפרקים י-יב
עונש המצרים (עשרת המכות).	עונש אשור (י, ה-יט).
הכרה במלכות ה' בקרבן הפסח.	שיבת שארית ישראל אל ה' (י, כ-כג).
מפלת צבא המצרים בים	מפלת צבא אשור בירושלים (י, כד - לד). (י, כו) וְעוֹרֵר עָלָיו יְקִיֵּץ צְבָאוֹת שׁוֹט ... וּמִטָּהוּ עַל הַיָּם וַיִּשְׂאוּ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם:
כינון מוסד המשפט במדבר ¹¹⁶ אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם... אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע	מלוכת זרע בית דוד (יא, א-י). (ב) וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְקִיֵּץ רוּחַ חֲכָמָה וּבִינָה רוּחַ עֲצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וַיִּרְאֵת יְקִיֵּץ:
קיבוץ הגלויות שביציאה ממצרים וכינון הסדר השבטי.	קיבוץ גלויות (יא, יא-יב).
נצחון המלחמות במדבר בעקבות השגחתו הצמודה.	אחדות שבטי ישראל ונצחונם על אויביהם (יא, יג-יד).
ניסי הגאולה מאשור כניסי יציאת מצרים (יא, טו-טז).	
שירת הים.	השירה (פרק יב).

מוקד נוסף בו ישעיהו עומד על התהליך שבגאולה הוא בסוף פרק ח'. פרשייה זו חותמת את הפורענות העתידה לבא על ממלכת עוזיה בתקופת חושך ממושכת והסתר פנים שרק בסופה צפוי

¹¹⁶ מהשוואה זו בולטת תפיסתו של ישעיהו שפרסתי לעיל בפרק זה כי מלך המשיח הוא שופט, הממלא את תפקידו לאחר שהקב"ה גואל את ישראל.

אור הגאולה. בתקופה זו ישעיהו מצטווה "צור תְּעוֹדָה חַתוּם תּוֹרָה בְּלִמְדֵי" ¹¹⁷, היינו ל'הוריד פרופילי' עד אשר יבא האור הגדול שבקצה המנהרה. אמנם אין כאן אזכור של יציאת מצרים, אך יש כאן התייחסות מפורשת לתהליך של הפורענות והגאולה שבעקבותיה. ¹¹⁸

שארית

חלק בלתי נפרד מתפיסת הפורענות של ישעיהו היא שהפורענות עתידה להותיר שארית שתאפשר את צמיחת הגאולה העתידה. מוטיב זה ניכר במקומות רבים. ¹¹⁹ הדוגמה הבולטת ביותר היא שמו של בנו השלישי של ישעיהו – שאר ישוב ¹²⁰. שמו מציין את השארית שבעזרתה הקב"ה יחזק מחדש את ממלכת יהודה.

בעבודתה טענה היל ¹²¹ שעקרון השארית שאוב אף הוא מגאולת מצרים. היל הוכיחה את הדברים מנימוקו של יוסף לסיבה האמיתית לגלגול ירידתו למצרים – "וַיִּשְׁלַחֲנִי אֱלֹהִים לְפָנֶיכֶם לְשׂוֹם לָכֶם שְׂאֵרִית בְּאֶרֶץ וְלִהְיוֹת לָכֶם לְפָלִיטָה גְדֹלָה" ¹²². בדבריו יוסף עומד על העובדה שיוסף הורד למצרים על מנת לאפשר שארית לבית יעקב.

דבריה של היל נתקלים בקושי כפול, הראשון בהוכחה כי עקרון השארית מרכזי ביציאת מצרים, והשני בהוכחה כי ישעיהו אכן שואב את עקרון השארית מיציאת מצרים.

לעניות דעתי קשה לציין מקור מפורש לעקרון השארית ביציאת מצרים. בדברי יוסף אין אלא עדות על כך שהימצאותו של יוסף במצרים מאפשרת לבית יעקב לצלוח את הרעב בארץ ואין בהם חשיפה של מוטיב לאומי לפיו רק חלק מהעם שורד את הפורענות וממנו נבנית הגאולה. בפשט הכתובים הנוגעים לסיפור יציאת מצרים אין מציאות של שארית, אלא שעבוד וגאולה. כל העם משועבד, כל העם משוחרר וכולו יוצא למסע במדבר.

המקומות היחידים שבהם ניתן לזהות את עקרון השארית בסיפור יציאת מצרים הם לאחר חטא המרגלים ובמדרש על יציאת מצרים. לאחר חטא המרגלים הקב"ה מבקש להשמיד את עם ישראל

¹¹⁷ ח, טז.

¹¹⁸ מורי הר' יואל בן נון מציין גם את פסוק ו' בפרק ח' – "וַיַּעַן כִּי מָאֵס הָעַם הַזֶּה אֶת מִי שֶׁשָּׁלַח הַהֲלָכִים לָאֵט וּמְשׁוֹשׁ אֶת רִצְיָן וּבָן רְמֵלָהוּ" – כפסוק המתאר מאיסת העם בתהליך הפוליטי המתון אליו חותר ישעיהו בתגובה למתקפת רצין ופקח מחד והתנהגות אחז מאידך. רש"י ופרשנים קלאסיים אחרים בפירושו לפסוק זה מציינים לבית דוד המולכים בנחת.

¹¹⁹ דוגמאות לעקרון השארית בישיעיהו ניתן לראות במקורות הבאים: ד, ג. ו, יג. י, כ-כג. יא, יא-טז. יז, ד-ו. כח, ה. לז, לב.

¹²⁰ ישעיהו ז-ח.

¹²¹ Hill (1993) p.p. 67.

¹²² בראשית מה, ז.

ולחקים עם ממשה, ולבסוף גוזר על כל הדור מות במדבר, ורק הדור הבא נכנס לארץ¹²³. המדרש על הפסוק "וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים" מפרש כי רוב בני ישראל מתו במצרים ורק שארית יצאה ממצרים.¹²⁴ לדעתי אין במקורות אלו כדי להציב את עקרון השארית כעקרון מרכזי בסיפור יציאת מצרים, במיוחד לאור העובדה שהוא לא מופיע בפסוקים בפירוש.

גם הקישור של עקרון השארית של ישעיהו לגאולת מצרים לא ברור מאיליו. ניתן להציע את הפסוק מפרק יא - "וְהִיְתָה מְסֵלָה לְשָׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׂאֵר מֵאֲשׁוּר כְּאֲשֶׁר הִיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עָלְתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" כפסוק שמקשר את עקרון השארית בגאולת אשור לגאולת מצרים. בנוסף ניתן להזכיר בהקשר זה את הענן והאש בפרק ד', שמטרתם להגן על השארית המתקבצת בהר ציון, כקישור עקרון השארית ליציאת מצרים.

¹²³ במדבר יד.
¹²⁴ פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פיסקא יא – ויסב אלהים. תנחומא בשלח סימן א ד"ה בשלח שלוח.

סוף דבר

הצגת מכלול המובאות של סיפור יציאת מצרים בספר ישעיהו אינה מותירה ספק בדבר מרכזיותו של סיפור יציאת מצרים בכל חלקי הספר. אין ספק שהנביא ושומעיו רואים את מודל הגאולה של יציאת מצרים כמודל מנחה. על תובנה זו מבוסס החלק השני של ספר ישעיהו המנסה לתת תקווה בלב המיואשים והנדכאים שאינם חשים את הגאולה בפתח.

בפרק השני ניסיתי להבהיר כמה מוטיבים מרכזיים המשתקפים ביציאת מצרים ובאים לידי ביטוי בקריאת המציאות של ישעיהו וביניהם:

- העל טבעיות שבתהליך הגאולה ומעורבותו הישירה של הקב"ה בו.
- השירה כמאפשרת ומכוננת גאולה.
- התליך שבמעשה הגאולה.
- השארית כעקרון מנחה בפורענות ובגאולה שלאחריו.

לא מן הנמנע שישנם עקרונות נוספים, מינוריים יותר, שעליהם לא עמדתי, אך נדמה לי שאת היסודות העיקריים מניתי.

לא נותר לי אלא לקוות שדברי יפרו את לימוד ספר ישעיהו ואת לימוד סיפור יציאת מצרים, ושיהיו בבחינת קטן שיהיה לאלף.

בבליוגרפיה

כלל הציטוטים בעבודה, וכל העיונים בחז"ל ובפרשנים הראשונים לקוחים מתוך פרויקט השו"ת, גירסה 17, אוניברסיטת בר-אילן. רמת-גן: תש"ס.

Anderson, B'. (1962). Exodus Typology in 2nd Isaiah. *Israel Prophetic Heritage, Essay in Honor of J. Muilenburgh, 177-195.*

Balzer, D'. (1971). Ezeikel und Deuterjesaja. Berlin-N.Y.

Daube, D'. (1963). The Exodus Pattern in the Bible. London.

Hill, L'. (1993). Reading Isaiah, As a Theological Unity Based on an Exegetical Investigation of the Exodus Motif. Ph.D. thesis, Southwestern Baptist Theological Seminary.

Howard, J'. (1969). 'Christ Our Passover': A study of the Passover-Exodus Theme in 1 corinthians. *evangelical Quarterly* 41.

Muilenburgh, J'. (1956). 40-66, IB. New York, Nashville.

Rowley, H'. (1950). The Biblical Doctrine of Election. London.

Sungsoo, K'. (1982). A study of the Exodus Motif in Isaiah. M. Th. Thesis, Calvin Theological Seminary.

Westermann, C'. (1969). Isaiah 40-66, OTL. London.

Zager, E'. (1987). The God of Exodus in the Message of Prophets as Seen in Isaiah (Edited by: B' Iersel, & A' Weiler) Exodus -- A Lasting Paradigm, 22-33.

Zakovitch, Y'. (1991) "And You Shall Tell Your Son...": The concept of the Exodus in the Bible .

Jerusalem: Magnes Press.

אלבוחר, ע'. (התשע"א). פסחים בתנ"ך. אוחזר מתוך "דף קשר" - ישיבת הר עציון:

<http://etzion.org.il/dk/5771/1260maamar3.html>

אליצור, י'. דמות המשיח בישעיהו ובמיכה. מכללת הרצוג (טרם ראה אור).

אמית, י'. (אב תשמ"ז). מקומה של מסורת יציאת מצרים בספר דברי הימים. על הפרק 3, עמ' 35-

.47

בוסתנאי, ע'. (תש"ע). גלות ישראל ויהודה באשור ובבבל (מאות ח-ו לפנה"ס). חיפה: פרדס.

בן נון, י'. (תשס"ט). ארבע גאולות ותהליך הגאולה. נס קיבוץ גלויות: מיציאת מצרים עד מדינת

ישראל. גם באתר: www.ybn.co.il

בן שם, י'. (תשל"ג). ירמיהו הנביא וגולי עשרת השבטים. בית מקרא יח, 221-226.

גורן, ש'. (תשנ"ו). תורת המועדים: מחקרים ומאמרים על מועדי ישראל לאור ההלכה. ירושלים:

האידרא אבה.

הופמן, י'. (תשמ"ג). יציאת מצרים באמונת המקרא. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, בית הספר

למדעי היהדות ע"ש חיים רוזנברג.

וייזר, א'. (תשי"ז). יציאת מצרים בנביאים. סיני מא, שמב-שמז.

ויסבליט, ש'. (תש"ס). יציאת מצרים כאבטיפוס לגאולה העתידית וכמושא הזדהות לאומית.

מורשתנו 14, עמ' 109-117.

זהרי, מ'. (תשס"ח). יציאת מצרים: דמותה ומקומה בכתבי המקרא. כרמל.

חכם, ע'. (תשס"ב). ספר ישעיהו, דעת מקרא. (מ' מדן, א' מירסקי, י' קיל עורכים) ירושלים: מוסד

הרב קוק.

לאו, ב'. (תש"ע). ירמיהו - גורלו של חוזה. תל אביב: משכל - הוצאה לאור מיסודן של ידיעות

אחרונות וספרי חמד.

יציאת מצרים בספר ישעיהו

לאו, ב' (טרם ראה אור). ישעיהו.

ליונשטאם, ש' א'. (תשמ"ז). מסורת יציאת מצרים בהשתלשלותה. ירושלים: מגנס.

סגל, מ' צ'. (תשי"ב). פרשנות המקרא 2. קרית ספר.

סיסטר, מ'. (1953). מוטיבים מקראיים בנביאים. אורלוגין 8, 209-216. ובאורלוגין 9, 217-225.

עמיר, י'. (ירושלים, תשכ"ח). היסוד המשיחי בבשורת ישעיהו (מ-סו). דברי חוג העיון בתנ"ך בבית

נשיא המדינה קמב, 6.

עמיר, י'. (תשל"ג). המימד האסכטולוגי בנבואת ישעיהו השני. זר לגבורות, 186-179.

עמיר, י'. (תשכ"א). ישעיהו - איש ירושלים. מחניים נח, עמ' 25-31.

עסיס, א'. (תשס"ה). ממשה ליהושע ומנס לטבע: נתוח ספרותי של פרקי הכיבוש בספר יהושע.

ירושלים: מגנס.

רביב, ר'. (תשמ"ג). "בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח". שמעתין 73/74, עמ' 38-47.